

**MYŚLĘ, ODCZUWAM,
WYPOWIADAM SIĘ**

**DOROTA
SZMIDT**

**Program nauczania
języka polskiego dla szkoły podstawowej**

opracowany w ramach projektu

**„Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących
w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego
w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”**

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

WARSZAWA 2019

Redakcja merytoryczna – dr Jolanta Sawicka-Jurek
Recenzja merytoryczna – Sabina Furgoł
Bożena Święch
dr Beata Rola
Urszula Borowska

Redakcja językowa i korekta – Editio

Projekt graficzny i projekt okładki – Editio

Skład i redakcja techniczna – Editio

Warszawa 2019
Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons – Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl>

WSTĘP

Program nauczania języka polskiego zatytułowany „Myślę, odczuwam, wypowiadam się” jest przeznaczony do realizacji na drugim etapie edukacyjnym, w klasach IV–VIII szkoły podstawowej, przy czym jego integralną częścią są przykładowe scenariusze lekcji. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z 2017 r., poz. 703) uwzględnia realizację treści nauczania w ciągu 5 godzin tygodniowo, razem 25 w pięcioletnim okresie. Można przyjąć, że w klasach IV–VIII w roku szkolnym zostanie zrealizowanych po 160 godzin, a w cyklu – 800.

Program „Myślę, odczuwam, wypowiadam się” jest oparty na założeniach edukacji holistycznej, zgodnie z którymi nauczyciel powinien zadbać, aby uczniowie rozumieli szeroko pojęty świat, odnajdowali siebie w zmieniających się warunkach towarzyszących ich rozwojowi.

Procesy edukacyjne powinny więc motywować dzieci i młodzież do podejmowania wyzwań, aktywizować do odpowiedzialnego zaangażowania się w działania. Ważną rolę odgrywa przy tym współpraca nauczycieli w dziele integrowania zasobów wiedzy i umiejętności, która ma zaowocować stworzeniem nowych jakości w zakresie oferty edukacyjnej szkoły, kierowanej do uczniów i ich rodziców. Istotne jest ponadto pochylenie się nad potrzebami emocjonalnymi, a także poznawczymi młodych ludzi, stworzenie sytuacji edukacyjnych i wychowawczych gwarantujących akceptację podejmowanych przez nich wysiłków:

„Pedagogika holistyczna w odróżnieniu od schematyzmu, skostnienia, rutyny i sformalizowania (...) szczególnie mocny akcent kładzie na atmosferę psychiczną oraz wzajemne ustosunkowanie się do siebie nauczycieli i uczniów, oparte na partnerstwie i twórczej współpracy. Tym wzajemnym kontaktom budowanym na otwartości, zaufaniu, życzliwości oraz eksploracji prawdy w atmosferze twórczej przygody pedagogika holistyczna przypisuje dominujące znaczenie”. (Szyszko-Bohusz, 2005 [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV: 153)

Wobec wyżej opisanych postaw, niewątpliwie pożądanym w procesach edukacyjnych i wychowawczych, niezbędne wydaje się uwzględnienie w programie nauczania potrzeb i możliwości uczniów, mających różnorakie trudności w przyswajaniu obowiązkowych treści oraz funkcjonowaniu szkolnym. Program „Myślę, odczuwam, wypowiadam się” wychodzi naprzeciw oczekiwaniom dzieci, młodzieży, nauczycieli oraz rodziców związanych z uzyskiwaniem korzystnych rezultatów kształcenia umiejętności wynikających z podstawy programowej, przy tym w zakresie możliwym do realizacji w toku codziennej pracy.

Zaproponowane zostały rozwiązania metodyczne sprzyjające odpowiedniemu zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia zgodnie z jego możliwościami psychofizycznymi.

Z przedstawionymi wyżej założeniami wiąże się również holistyczne ujęcie zagadnień wychowania w odniesieniu do nauczania języka polskiego. Myślą przewodnią programu „Myślę, odczuwam, wypowiadam się” jest wspieranie dzieci i młodzieży w procesie nabywania kompetencji umożliwiających formułowanie wypowiedzi ustnych i pisemnych zgodnie z intencjami uczniów oraz ich odczuciami. Nieumiejętność trafnego wyrażania własnych myśli i stanów emocjonalnych niekorzystnie wpływa na szeroko pojęty rozwój młodego człowieka. Swoistą inspiracją do nadania programowi profilu skoncentrowanego na właściwym nazywaniu uczuć i przeżyć stały się refleksje przedstawione w eseju zatytułowanym *Pedagogika holistyczna oraz samodoskonalenie osobowości i bezpieczeństwo w dobie globalizacji* (Szyszko-Bohusz, 2013).

Andrzej Szyszko-Bohusz zawarł w nim konstatacje charakteryzujące między innymi współczesne zjawiska społeczne świadczące o pewnym kryzysie, który może negatywnie wpływać na postawy ludzkie, a zatem również na uczniów i nauczycieli. Warto rozważyć tu słowa:

„Pedagogika holistyczna w ścisłym powiązaniu z pedagogiką teonomiczną wyznacza zasadniczy przewrót w wychowaniu młodego pokolenia, równoznaczny z kreacją nowej jakościowo postawy nauczycieli wobec uczniów i vice versa. Postawę tę winny określać wzajemne zaufanie, głęboka życzliwość, wspólne umiłowanie prawdy i dążenie do niej oraz nowocześnie pojęte współdziałanie, partnerstwo” (Tamże: 207).

Program „Myślę, odczuwam, wypowiadam się” odwołuje się do założeń pedagogiki holistycznej także z uwagi na wnioski płynące z wieloletniej praktyki nauczyciela i wychowawcy. Działania dydaktyczno-wychowawcze wydają się efektywne pod warunkiem, że ujmują całościowo kwestie związane z osobowością ucznia, jego wszechstronnym rozwojem, najbliższym środowiskiem, zmianami zachodzącymi w społeczeństwach kraju i świata. Uwzględnić by tu jeszcze można postulat stworzenia dzieciom i młodzieży możliwości kształcenia się w otoczeniu zapewniającym poczucie bezpieczeństwa fizycznego i emocjonalnego, uczenia poprzez zabawę bądź eksperymentowanie oraz twórcze rozwiązywanie problemów edukacyjnych.

CELE KSZTAŁCENIA, TREŚCI NAUCZANIA

Cele ogólne i szczegółowe wyznaczone w programie „Myślę, odczuwam, wypowiadam się” są zgodne z podstawą programową. Wiążą się z czterema obszarami, tj. kształceniem literackim i kulturowym, kształceniem językowym, tworzeniem wypowiedzi oraz samokształceniem (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej (...) Dz.U. z 2017 r., poz. 356, załącznik nr 2).

Obok celów ogólnych sformułowanych w podstawie programowej za główne zamierzenia realizacji programu uważa się:

- 1) z myślą o uczniach, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz tych, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne:
  - podejmowanie odpowiednich zabiegów dydaktyczno-wychowawczych, by wykształcić absolwenta szkoły podstawowej, posługującego się językiem ojczystym w taki sposób, aby kompetentnie formułował wyniki procesów myślowych,
  - inspirowanie ucznia do umiejętnego werbalizowania oczekiwań wobec rozmówcy bądź odbiorcy wypowiedzi pisemnych w różnych sytuacjach komunikacyjnych i w kontekście własnych doznań i przeżyć, zamierzeń w odniesieniu do dalszej edukacji i/lub planów osobistych, zawodowych, dążeń związanych z zainteresowaniami,
  - wychowywanie zgodnie z ideą edukacji włączającej absolwenta, który eliminuje ewentualne uprzedzenia, jest tolerancyjny, właściwie nawiązuje i podtrzymuje pozytywne relacje międzyludzkie,
  - motywowanie do kierowania się życzliwością, uszanowaniem potrzeb innych i współodczuwaniem w kontaktach interpersonalnych z zastosowaniem właściwych środków językowych, przeciwdziałanie przy tym egocentryzmowi na rzecz postaw altruistycznych, świadomego wolontariatu;
- 2) z myślą o uczniach z niepełnosprawnościami, specyficznymi trudnościami w uczeniu się, komunikowaniu i nawiązywaniu relacji interpersonalnych, z problemami emocjonalnymi, rodzinnymi, środowiskowymi i/lub wynikającymi z niedostosowania społecznego – których możliwości w zakresie uczenia się oraz odnajdowania swojego miejsca w społeczeństwie należy z uwagą odkrywać:
  - podejmowanie odpowiednich zabiegów dydaktyczno-wychowawczych, aby wykształcić absolwenta szkoły podstawowej posługującego się językiem ojczystym w sposób umożliwiający mu m.in. określenie własnej tożsamości, cech osobowości, zamierzeń w odniesieniu do dalszej edukacji i/lub planów osobistych, zawodowych, dążeń związanych z zainteresowaniami,

- przygotowanie ucznia do wyrażenia oczekiwań wobec rozmówcy bądź odbiorcy wypowiedzi pisemnych ze szczególnym uwzględnieniem własnych potrzeb – w tym np. leczniczych, wynikających z wyjątkowych doznań oraz przeżyć w różnych sytuacjach w życiu codziennym, związanych z funkcjonowaniem społecznym i obywatelskim, zwłaszcza wobec zagrożenia wykluczeniem,
- wychowywanie zgodnie z ideą edukacji włączającej absolwenta, który co najmniej podejmuje próby wyeliminowania ewentualnych uprzedzeń, poznaje siłę tolerancji i kieruje się nią w nawiązywaniu i podtrzymywaniu pozytywnych relacji międzyludzkich,
- motywowanie do kierowania się życzliwością i współodczuwaniem w kontaktach interpersonalnych z umiejętnością stosowania zwrotów grzecznościowych.

Cele szczegółowe następująco doprecyzowują zamierzenia ogólne programu:

1) w odniesieniu do potrzeb edukacyjnych uczniów, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz tych, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne:

- w zakresie podejmowania odpowiednich zabiegów dydaktyczno-wychowawczych skoncentrowanych na absolwencie kompetentnie formułującym wyniki procesów myślowych – uczeń:
  - » słucha, czyta, mówi i pisze, odbiera teksty kultury, podejmując działania odtwórcze, przekształcające i twórcze,
  - » wyraża efekty własnych przemyśleń, ujawnia intencje,
  - » wyciąga i formułuje wnioski,
  - » planuje, projektuje,
  - » wyraża myśli również za pomocą technik plastycznych, z zastosowaniem inscenizacji, form muzycznych,
  - » przywołuje słownictwo z wybranych języków obcych w korelacji z zagadnieniami lekcji języka polskiego, utrwalając znajomość wyrazów bądź poznając słowa z określonego kręgu tematycznego według metody zintegrowanego nauczania przedmiotowo-językowego (z ang. *content and language integrated learning* – CLIL),
  - » wykorzystuje technologie informacyjno-komunikacyjne także w sposób twórczy,
  - » pracuje samodzielnie, zespołowo oraz przy wsparciu nauczyciela;
- jeśli chodzi o inspirowanie do umiejętnego werbalizowania oczekiwań wobec rozmówcy bądź odbiorcy wypowiedzi pisemnych w różnych sytuacjach komunikacyjnych i w kontekście własnych doznań i przeżyć – uczeń:
  - » formułuje komunikaty werbalnie i niewerbalnie w odniesieniu do zróżnicowanych sytuacji,
  - » przedstawia i uzasadnia swoje stanowisko w różnych kwestiach,

- » ze szczerością nazywa uczucia i przeżycia, dbając przy tym o wzbogacanie zasobu słownictwa czynnego,
  - » kulturalnie akcentuje swoją niezależność w myśleniu i wyrażaniu opinii,
  - » formułuje wypowiedź celowo i odpowiedzialnie,
  - » stosuje środki językowe, mając na uwadze ich funkcję perswazyjną;
  - w odniesieniu do wychowywania zgodnie z ideą edukacji włączającej absolwenta, który eliminuje ewentualne uprzedzenia, jest tolerancyjny, właściwie nawiązuje i podtrzymuje pozytywne relacje międzyludzkie – uczeń:
    - » aktywnie współpracuje z rówieśnikami i wspiera ich zwłaszcza w trudnych sytuacjach edukacyjnych,
    - » w wypowiedziach identyfikuje się z ojczystymi tradycjami, historią narodu polskiego oraz dorobkiem kulturalnym, zdobywając przy tym odnośną wiedzę i okazując poszanowanie dla dóbr innych kręgów kulturowych,
    - » podejmuje działania świadczące o otwartości na kulturę i dokonania innych narodów, np. uczestnicząc w projektach realizowanych za pośrednictwem platformy programu eTwinning;
  - w zakresie motywowania do kierowania się życzliwością, uszanowaniem potrzeb innych i współodczuwaniem w kontaktach interpersonalnych z zastosowaniem właściwych środków językowych – uczeń:
    - » wypowiada się, mając na uwadze uszanowanie godności rozmówców i/lub odbiorców wypowiedzi,
    - » eufemistycznie formułuje komunikaty w przypadku niełatwych relacji interpersonalnych,
    - » aktywnie uczestniczy w przedsięwzięciach zorientowanych na kształtowanie postaw empatycznych;
- 2) w odniesieniu do uczniów z niepełnosprawnościami, specyficznymi potrzebami edukacyjnymi, trudnościami w komunikowaniu się i nawiązywaniu relacji interpersonalnych, z problemami emocjonalnymi, rodzinnymi, środowiskowymi i/lub wynikającymi z niedostosowania społecznego:
- zgodnie z celem podejmowania odpowiednich zabiegów dydaktyczno-wychowawczych, aby wykształcić absolwenta szkoły podstawowej posługującego się językiem ojczystym w sposób umożliwiający mu m.in. określenie własnej tożsamości, cech osobowości, zamierzeń w odniesieniu do dalszej edukacji i/lub planów osobistych, dążeń związanych z zainteresowaniami – uczeń:
    - » słucha i/lub czyta/mówi/pisze, odbiera teksty kultury, podejmując działania odtwórcze, przekształcające i według możliwości twórcze,
    - » wyciąga i formułuje wnioski przy wsparciu nauczyciela,
    - » planuje, projektuje zgodnie z możliwościami,
    - » wyraża myśli również za pomocą technik plastycznych, uczestnicząc w inscenizacjach, i/lub formach muzycznych,

- » kojarzy podstawowe słownictwo z jednego języka obcego lub dwóch wybranych w korelacji z zagadnieniami lekcji języka polskiego według metody zintegrowanego nauczania przedmiotowo-językowego (CLIL),
- » wykorzystuje technologie informacyjno-komunikacyjne,
- » pracuje przy wsparciu nauczyciela oraz zgodnie z własnymi możliwościami samodzielnie;
- w zakresie przygotowania ucznia do wyrażenia oczekiwań wobec rozmówcy bądź odbiorcy wypowiedzi pisemnych ze szczególnym uwzględnieniem własnych potrzeb – w tym np. leczniczych, wynikających z wyjątkowych doznań oraz przeżyć w różnych sytuacjach w życiu codziennym, związanych z funkcjonowaniem społecznym i obywatelskim – uczeń:
  - » formułuje komunikaty werbalnie i niewerbalnie w odniesieniu do zróżnicowanych sytuacji, ale pamiętając o ważnych, własnych potrzebach,
  - » przedstawia swoje stanowisko w sprawach związanych z różnymi sytuacjami w życiu,
  - » uczy się porozumiewać kulturalnie i stanowczo,
  - » formułuje wypowiedź celowo;
- z racji wychowywania zgodnie z ideą edukacji włączającej absolwenta, który co najmniej podejmuje próby wyeliminowania ewentualnych uprzedzeń, poznaje się tolerancji i kieruje się nią w nawiązywaniu i podtrzymywaniu pozytywnych relacji międzyludzkich – uczeń:
  - » współpracuje z rówieśnikami,
  - » w wypowiedziach identyfikuje się z ojczystymi tradycjami i dorobkiem, jednocześnie okazując poszanowanie dla dóbr innych kręgów kulturowych,
  - » uczy się otwartości na kulturę i dokonania innych narodów, np. uczestnicząc w projektach realizowanych za pośrednictwem platformy programu eTwinning;
- jeśli chodzi o motywowanie do kierowania się życzliwością i współodczuwaniem w kontaktach interpersonalnych z umiejętnością stosowania zwrotów grzecznościowych – uczeń:
  - » uczy się wypowiadać z szacunkiem dla rozmówców i/lub odbiorców wypowiedzi,
  - » uczestniczy we wspólnych przedsięwzięciach zorientowanych na kształtowanie postaw empatycznych,
  - » doskonali posługiwanie się zwrotami grzecznościowymi.

W programie „Myślę, odczuwam, wypowiadam się” uwzględnione są niejako obligatoryjnie treści nauczania – wymagania szczegółowe zawarte w podstawie programowej z zakresu języka polskiego – co wydaje się konieczne dla każdego opracowania o charakterze metodycznym. Zacytowanie ich może być również pomocne przy monitorowaniu przez nauczyciela jakościowej realizacji podstawy programowej.

Wykaz treści ma układ spiralny, gdyż większość kształconych umiejętności wymaga rozwijania, doskonalenia i utrwalania w trakcie nauki w poszczególnych klasach szkoły podstawowej.

Realizując treści podstawy programowej uwzględnione w niniejszym programie, należy pamiętać o wspieraniu wszystkich uczniów zgodnie z głównymi intencjami przepisów prawa oświatowego w tym zakresie, czyli zasady indywidualizacji nauczania i edukacji włączającej. Jednocześnie powinno się wdrażać metody pracy promujące samodzielność w nabywaniu różnych kompetencji:

„Zadaniem wszystkich nauczycieli jest tworzenie środowiska sprzyjającego samodzielnemu uczeniu się dzieci i młodzieży – w oparciu o wiedzę dotyczącą funkcjonowania mózgu, zdiagnozowane style poznawcze, profile inteligencji uczniów oraz dostosowane do nich indywidualne strategie działań edukacyjnych. Obserwacje pedagogiczne podczas bieżącej pracy mają na celu zidentyfikowanie uczniów, którzy wymagają dodatkowego wsparcia ze strony nauczycieli w kontekście rozwijanej umiejętności ze względu na zasób doświadczeń zgromadzonych w trakcie wcześniejszej edukacji, potrzeby lub możliwości psychofizyczne. Powinno ono być udzielane w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej w trakcie bieżącej pracy, w ramach zintegrowanych działań wychowawców grup wychowawczych, nauczycieli i specjalistów, a w przypadku konieczności wzmocnienia oddziaływań w celu efektywniejszego rozwoju kompetencji oraz potencjału ucznia lub poprawy jego funkcjonowania – również podczas realizacji nowej formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej, jaką są zajęcia rozwijające umiejętności uczenia się” (Cybulska i in., 2017: 31).

Ze względu na doświadczenia dzieci i młodzieży oraz ich możliwości edukacyjne proponuje się przyporządkowanie wymagań szczegółowych wynikających z podstawy programowej do poszczególnych klas (niektóre cytowane zapisy zostały skrócone, stąd niezbędne jest odwoływanie się do pełnego tekstu podstawy programowej), ujmując wprowadzanie konkretnych wiadomości i umiejętności do opanowania przez uczniów w następujący sposób:

■ klasy IV–VI

– w odniesieniu do obszaru I. *Kształcenie literackie i kulturowe* oraz punktu 1. **Czytanie utworów literackich** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] *omawia elementy świata przedstawionego (...) obrazy poetyckie (...)* – w kl. IV;
- 2) *rozpoznaje fikcję literacką; rozróżnia i wyjaśnia elementy realistyczne i fantastyczne (...)* > ze szczególnym uwzględnieniem ich w prozie realistycznej – w kl. IV,
> *fantastycznonaukowej lub utworach fantasy* – w kl. VI;
- 3) *rozpoznaje czytany utwór jako baśń, legendę, bajkę, hymn, mit, opowiadanie* – w kl. IV,
> *przypowieść, nowelę, lub powieść* – w kl. V,

- 8) rozumie swoistość tekstów kultury przynależnych do: literatury, teatru, filmu, muzyki, sztuk plastycznych i audiowizualnych – w kl. V;
- 9) wyodrębnia elementy składające się na spektakl teatralny (gra aktorska, reżyseria, dekoracja, charakteryzacja, kostiumy, rekwizyty, muzyka); wyodrębnia elementy dzieła filmowego i telewizyjnego (scenariusz, reżyseria, ujęcie, gra aktorska, muzyka); wskazuje cechy charakterystyczne przekazów audiowizualnych (...) – w kl. IV;
- 10) rozumie, czym jest adaptacja utworu literackiego (np. filmowa, sceniczna, radiowa) (...) – w kl. V;
- 11) odnosi treści tekstów kultury do własnego doświadczenia – w kl. IV;
- 12) dokonuje odczytania tekstów poprzez przekład intersemiotyczny (np. rysunek, drama, spektakl teatralny) – w kl. IV;
- 13) świadomie i z uwagą odbiera filmy, koncerty, spektakle, programy radiowe i telewizyjne (...) – w kl. IV;

– w odniesieniu do obszaru II. Kształcenie językowe oraz punktu 1. **Gramatyka języka polskiego** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] rozpoznaje w wypowiedziach części mowy (czasownik, rzeczownik, przymiotnik, przysłówki) – w kl. IV,
  - > (liczebnik, zaimek) – w kl. V,
  - > (przyimek, spójnik, partykuła, wykrzyknik) i określa ich funkcje w tekście – w kl. VI;
- 2) odróżnia części mowy odmienne od nieodmiennych – w kl. V;
- 3) dostrzega rolę czasownika w wypowiedzi – w kl. IV,
  - > odróżnia czasowniki dokonane od niedokonanych – w kl. V,
  - > rozpoznaje bezosobowe formy czasownika: formy zakończone na -no, -to, konstrukcje z „się”; rozumie ich znaczenie w wypowiedzeniu oraz funkcje w tekście – w kl. VI;
- 4) rozpoznaje formy przypadków rzeczownika, liczby i rodzaju gramatycznego – w kl. IV,
  - > osoby, czasu, trybu i rodzaju gramatycznego czasownika – w kl. V,
  - > przymiotnika, liczebnika, czasownika i zaimka oraz określa ich funkcje w wypowiedzi; oddziela temat fleksyjny od końcówki – w kl. VI;
- 5) rozumie konstrukcję strony biernej i czynnej czasownika, przekształca konstrukcję strony biernej i czynnej i odwrotnie (...) – w kl. VI;
- 6) stosuje poprawne formy gramatyczne wyrazów odmiennych – w kl. IV;
- 7) poprawnie stopniuje przymiotniki i przysłówki, rozumie ich rolę (...) – w kl. V;
- 8) nazywa części zdania i rozpoznaje ich funkcje składniowe w wypowiedzeniach (podmiot, orzeczenie) – w kl. V,
  - > (dopełnienie, przydawka, okolicznik) – w kl. VI;
- 9) określa funkcję wyrazów poza zdaniem, rozumie ich znaczenie i poprawnie stosuje (...) – w kl. VI;
- 10) rozpoznaje związki wyrazów w zdaniu, wyróżnia człon nadrzędny i podrzędny oraz typy związków – w kl. VI;

- 11) rozpoznaje typy wypowiedzi, uwzględniając cel wypowiedzi: wypowiedzenia oznajmujące, pytające i rozkazujące – w kl. IV,
 > rozumie ich funkcje i je stosuje – w kl. V;
- 12) rozpoznaje w tekście typy wypowiedzi:
 > zdanie pojedyncze, zdania złożone, równoważniki zdań – w kl. V,
 > zdania złożone (podrzędnie i współrzędnie), rozumie ich funkcje i stosuje w praktyce językowej – w kl. VI;
- 13) przekształca konstrukcje składniowe, np. zdania złożone w pojedyncze i odwrotnie – w kl. VI,
 > zdania w równoważniki zdań i odwrotnie – w kl. V;

– w odniesieniu do obszaru II. Kształcenie językowe oraz punktu 2. **Zróżnicowanie języka** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] wskazuje główne cechy języka mówionego i języka pisanego – w kl. VI;
- 2) posługuje się oficjalną i nieoficjalną odmianą polszczyzny – w kl. V;
- 3) używa stylu stosownego do sytuacji komunikacyjnej – w kl. V;
- 4) rozumie dosłowne i przenośne znaczenie wyrazów w wypowiedzi; rozpoznaje wyrazy wieloznaczne, rozumie ich znaczenie w tekście oraz świadomie wykorzystuje (...) – w kl. IV;
- 5) rozpoznaje w wypowiedziach związki frazeologiczne, dostrzega ich bogactwo, rozumie ich znaczenie oraz poprawnie stosuje (...) – w kl. VI;
- 6) rozpoznaje słownictwo neutralne i wartościujące, rozumie ich funkcje w tekście – w kl. VI;
- 7) dostosowuje sposób wyrażania się do zamierzonego celu wypowiedzi – w kl. IV;
- 8) rozróżnia synonimy, antonimy, rozumie ich funkcje w tekście i stosuje (...) – w kl. V;
- 9) zna i stosuje zasady spójności formalnej i semantycznej tekstu – w kl. V;

– w odniesieniu do obszaru II. Kształcenie językowe oraz punktu 3. **Komunikacja językowa i kultura języka** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] identyfikuje tekst jako komunikat; rozróżnia typy komunikatu: informacyjny, literacki, reklamowy, ikoniczny – w kl. IV;
- 2) identyfikuje nadawcę i odbiorcę wypowiedzi – w kl. IV;
- 3) określa sytuację komunikacyjną i rozumie jej wpływ na kształt wypowiedzi – w kl. V;
- 4) rozpoznaje znaczenie niewerbalnych środków komunikacji (np. gest, mimika, postawa ciała) – w kl. IV;
- 5) rozumie pojęcie głoska, litera, sylaba – w kl. IV,
 > akcent; zna i stosuje reguły akcentowania wyrazów – w kl. VI;
- 6) stosuje intonację poprawną ze względu na cel wypowiedzi – w kl. IV;
- 7) rozumie, na czym polega etykieta językowa, i stosuje jej zasady – w kl. V;

– w odniesieniu do obszaru II. *Kształcenie językowe* oraz punktu 4. **Ortografia**

i interpunkcja – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] pisze poprawnie pod względem ortograficznym oraz stosuje reguły pisowni – w kl. IV;
- 2) poprawnie używa znaków interpunkcyjnych: kropki, przecinka, znaku zapytania, znaku wykrzyknika, cudzysłowu, dwukropka, średnika, nawiasu – w kl. IV;

– w odniesieniu do obszaru III. *Tworzenie wypowiedzi* oraz punktu 1. **Elementy**

retoryki – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] uczestniczy w rozmowie na zadany temat, wydziela jej części – w kl. IV,
  - > sygnały konstrukcyjne wzmacniające więź między uczestnikami dialogu, tłumaczące sens – w kl. V;
- 2) rozróżnia argumenty odnoszące się do faktów i logiki oraz odwołujące się do emocji – w kl. VI;
- 3) tworzy logiczną, semantycznie pełną i uporządkowaną wypowiedź, stosując odpowiednią do danej formy gatunkowej kompozycję i układ graficzny – w kl. IV,
  - > rozumie rolę akapitów w tworzeniu całości myślowej wypowiedzi – w kl. VI;
- 4) dokonuje selekcji informacji – w kl. IV;
- 5) zna zasady budowania akapitów – w kl. VI;
- 6) rozróżnia i wskazuje środki perswazji, rozumie ich funkcję – w kl. VI;

– w odniesieniu do obszaru III. *Tworzenie wypowiedzi* oraz punktu 2. **Mówienie**

i pisanie – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: dialog, opowiadanie (twórcze, odtwórcze), opis, list, zaproszenie, życzenia – w kl. IV,
  - > sprawozdanie (z filmu, spektaklu, wydarzenia) – w kl. V,
  - > dedykacja, podziękowanie, ogłoszenie, opis przeżyć wewnętrznych, charakterystyka, tekst o charakterze argumentacyjnym – w kl. VI;
- 2) wygłasza z pamięci tekst, ze zrozumieniem oraz odpowiednią intonacją, dykcją – w kl. IV,
  - > właściwym akcentowaniem, z odpowiednim napięciem emocjonalnym i z następstwem pauz – w kl. V;
- 3) tworzy plan odtwórczy – w kl. IV,
  - > i twórczy tekstu – w kl. V;
- 4) redaguje notatki – w kl. IV;
- 5) opowiada o przeczytanym tekście – w kl. IV;
- 6) rozróżnia współczesne formy komunikatów (np. e-mail, SMS) i odpowiednio się nimi posługuje, zachowując zasady etykiety językowej – w kl. VI;
- 7) tworzy opowiadania związane z treścią utworu, np. dalsze losy bohatera – w kl. IV,
  - > komponowanie początku i zakończenia na podstawie fragmentu tekstu lub na podstawie ilustracji – w kl. V;

- 8) redaguje scenariusz filmowy na podstawie fragmentów książki oraz własnych pomysłów – w kl. V;
- 9) wykorzystuje wiedzę o języku w tworzonych wypowiedziach – w kl. VI;

– w odniesieniu do obszaru IV. *Samokształcenie* – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] doskonali ciche i głośne czytanie – w kl. IV;
- 2) doskonali różne formy zapisywania pozyskanych informacji – w kl. IV;
- 3) korzysta z informacji zawartych w różnych źródłach, gromadzi wiadomości, selekcjonuje informacje – w kl. IV;
- 4) zna i stosuje zasady korzystania z zasobów bibliotecznych (np. w bibliotekach szkolnych oraz online) – w kl. VI;
- 5) korzysta ze słowników ogólnych języka polskiego, także specjalnych – w kl. V,
> oraz słownika terminów literackich – w kl. VI;
- 6) zwraca uwagę na typy definicji słownikowych, określa ich swoistość – w kl. VI;
- 7) rozwija umiejętność krytycznej oceny pozyskanych informacji – w kl. V;
- 8) poznaje życie kulturalne swojego regionu – w kl. IV;
- 9) rozwija umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną oraz zasobami internetowymi i wykorzystuje te umiejętności do prezentowania własnych zainteresowań – w kl. IV;

■ klasy VII–VIII

– w odniesieniu do obszaru I. *Kształcenie literackie i kulturowe* oraz punktu 1. **Czytanie utworów literackich** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] rozpoznaje rodzaje literackie: epika, liryka i dramat; określa cechy charakterystyczne dla poszczególnych rodzajów i przypisuje czytany utwór do odpowiedniego rodzaju – w kl. VII;
- 2) rozróżnia gatunki epiki, liryki, dramatu, w tym: pamiętnik, komedia, fraszka, pieśń, tren, ballada – i wymienia ich podstawowe cechy oraz wskazuje cechy gatunkowe czytanych utworów literackich – w kl. VII,
> sonet, epopeja, tragedia – w kl. VIII;
- 3) wskazuje elementy dramatu (rodzaj): akt, scena, tekst główny, didaskalia, monolog, dialog – w kl. VII;
- 4) rozpoznaje w tekście literackim: neologizm, eufemizm, symbol – w kl. VII,
> porównanie homeryckie, inwokację, alegorię i określa ich funkcje – w kl. VIII;
- 5) zna pojęcie komizmu, rozpoznaje jego rodzaje w tekstach oraz określa ich funkcje – w kl. VII;
- 6) zna pojęcie ironii, rozpoznaje ją w tekstach oraz określa jej funkcje – w kl. VII;

- 7) określa w poznawanych tekstach problematykę egzystencjalną i poddaje ją refleksji – w kl. VII;
- 8) określa wartości estetyczne poznawanych tekstów literackich – w kl. VIII;
- 9) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich odwołania do wartości uniwersalnych związanych z postawami społecznymi, narodowymi, religijnymi, etycznymi i dokonuje ich hierarchizacji – w kl. VII;
- 10) wykorzystuje w interpretacji tekstów literackich elementy wiedzy o historii i kulturze – w kl. VII;
- 11) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, np. biograficzny, historyczny, historycznoliteracki, kulturowy, filozoficzny, społeczny – w kl. VII;
- 12) recytuje utwór literacki w interpretacji zgodnej z jego tematem i stylem – w kl. VII;

– w odniesieniu do obszaru I. Kształcenie literackie i kulturowe oraz punktu 2. **Odbiór tekstów kultury** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] wyszukuje w tekście potrzebne informacje oraz cytuje odpowiednie fragmenty tekstu publicystycznego, popularnonaukowego lub naukowego – w kl. VII;
- 2) porządkuje informacje w zależności od ich funkcji w przekazie – w kl. VII;
- 3) interpretuje dzieła sztuki (obraz, grafika, rzeźba, fotografia) – w kl. VII;
- 4) dostrzega różnice między literaturą piękną a literaturą naukową, popularnonaukową, publicystyką i określa [ich] funkcje (...) – w kl. VII;
- 5) rozpoznaje gatunki dziennikarskie: reportaż, wywiad, artykuł i określa ich podstawowe cechy – w kl. VII,
> felieton – w kl. VIII;
- 6) określa wartości estetyczne poznawanych tekstów kultury – w kl. VII;
- 7) znajduje w tekstach współczesnej kultury popularnej (np. w filmach, komiksach, piosenkach) nawiązania do tradycyjnych wątków literackich i kulturowych – w kl. VIII;

– w odniesieniu do obszaru II. Kształcenie językowe oraz punktu 1. **Gramatyka języka polskiego** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] rozumie mechanizm upodobień fonetycznych, uproszczeń grup spółgłoskowych i utraty dźwięczności w wygłosie (...) – w kl. VII;
- 2) rozpoznaje wyraz podstawowy i wyraz pochodny; rozumie pojęcie podstawy słowotwórczej (...) wskazuje funkcje formantów w nadawaniu znaczenia wyrazom pochodnym, rozumie realne i słowotwórcze znaczenie wyrazu, rozpoznaje rodzinę wyrazów, łączy wyrazy pokrewne, wskazuje rdzeń – w kl. VII;
- 3) zna zasady tworzenia wyrazów złożonych, odróżnia ich typy – w kl. VIII;
- 4) rozpoznaje imiesłowy, rozumie zasady ich tworzenia i odmiany, poprawnie stosuje imiesłowy równoważnik zdania i rozumie jego funkcje – w kl. VII,
> przekształca go na zdanie złożone i odwrotnie – w kl. VIII;

- 5) rozróżnia wypowiedzenia wielokrotnie złożone – w kl. VIII;
- 6) odróżnia mowę zależną i niezależną, przekształca mowę zależną na niezależną i odwrotnie – w kl. VIII;
- 7) rozumie i stosuje zasady dotyczące wyjątków od reguły polskiego akcentu – w kl. VII;

– w odniesieniu do obszaru II. Kształcenie językowe oraz punktu 2. **Zróżnicowanie języka** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] dostrzega zróżnicowanie słownictwa, w tym rozpoznaje słownictwo ogólnonarodowe i słownictwo o ograniczonym zasięgu (np. terminy naukowe, archaizmy, kolokwializmy); rozpoznaje wyrazy rodzime i zapożyczone, zna typy skrótów i skrótowców – w kl. VII,
     > określa ich funkcje w tekście – w kl. VIII;
- 2) rozpoznaje nazwy osobowe i miejscowe, rodzaje nazw miejscowych, używa poprawnych form gramatycznych imion, nazwisk, nazw miejscowych i nazw mieszkańców – w kl. VIII;
- 3) zna sposoby wzbogacania słownictwa – w kl. VII;
- 4) rozumie znaczenie homonimów – w kl. VII;
- 5) wyróżnia środowiskowe i regionalne odmiany języka – w kl. VIII;
- 6) rozróżnia treść i zakres znaczeniowy wyrazu – w kl. VIII;
- 7) rozumie pojęcie stylu, rozpoznaje styl potoczny, urzędowy, artystyczny, naukowy, publicystyczny – w kl. VIII;

– w odniesieniu do obszaru II. Kształcenie językowe oraz punktu 3. **Komunikacja językowa i kultura języka** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] rozumie, na czym polega grzeczność językowa, i stosuje ją w wypowiedziach – w kl. VII;
- 2) rozróżnia normę językową wzorcową oraz użytkową i stosuje się do nich – w kl. VII;
- 3) rozumie, na czym polega błąd językowy – w kl. VII;

– w odniesieniu do obszaru II. – Kształcenie językowe oraz punktu 4. **Ortografia i interpunkcja** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] wykorzystuje wiedzę o wymianie głosek w wyrazach pokrewnych oraz w tematach fleksyjnych (...) – w kl. VII;
- 2) poprawnie przytacza cudze wypowiedzi, stosując odpowiednie znaki interpunkcyjne – w kl. VII;
- 3) wykorzystuje wiedzę o różnicach w pisowni samogłosek ustnych i nosowych, spółgłosek twardych i miękkich, dźwięcznych i bezdźwięcznych – w kl. VII;
- 4) zna zasady pisowni wyrazów nieodmiennych i pisowni partykuły „nie” z różnymi częściami mowy – w kl. VII;

– w odniesieniu do obszaru III. Tworzenie wypowiedzi oraz punktu 1. **Elementy retoryki** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] funkcjonalnie wykorzystuje środki retoryczne oraz rozumie ich oddziaływanie na odbiorcę – w kl. VIII;
- 2) gromadzi i porządkuje materiał rzeczowy potrzebny do tworzenia wypowiedzi; redaguje plan kompozycyjny własnej wypowiedzi – w kl. VII;
- 3) tworzy wypowiedź, stosując odpowiednią dla danej formy gatunkowej kompozycję oraz zasady spójności językowej między akapitami; rozumie rolę akapitów (...) oraz stosuje rytm akapitowy (przeplatanie akapitów dłuższych i krótszych) – w kl. VIII;
- 4) wykorzystuje znajomość zasad tworzenia tezy i hipotezy oraz argumentów przy tworzeniu rozprawki oraz innych tekstów argumentacyjnych – w kl. VII;
- 5) odróżnia przykład od argumentu – w kl. VII;
- 6) przeprowadza wnioskowanie jako element wyводу argumentacyjnego – w kl. VII;
- 7) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie – w kl. VII;
- 8) rozpoznaje i rozróżnia środki perswazji i manipulacji w tekstach reklamowych, określa ich funkcję – w kl. VIII;
- 9) rozpoznaje manipulację językową i przeciwstawia jej zasady etyki wypowiedzi – w kl. VIII;

– w odniesieniu do obszaru III. Tworzenie wypowiedzi oraz punktu 2. **Mówienie i pisanie** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: recenzja, rozprawka, przemówienie, wywiad – w kl. VII,
     > podanie, życiorys, CV, list motywacyjny – w kl. VIII;
- 2) wykonuje przekształcenia na tekście cudzym, w tym skraca, streszcza, rozbudowuje i parafrazuje – w kl. VII;
- 3) formułuje pytania do tekstu – w kl. VII;
- 4) dokonuje interpretacji głosowej czytanych i wygłaszanych tekstów – w kl. VII;

– w odniesieniu do obszaru IV. **Samokształcenie** – proponuje się zapoczątkować realizację wskazanych treści w klasach:

- 1) [uczeń] rzetelnie, z poszanowaniem praw autorskich, korzysta z informacji – w kl. VII;
- 2) rozwija swoje uzdolnienia i zainteresowania – w kl. VII;
- 3) uczestniczy w życiu kulturalnym w swoim regionie – w kl. VII;
- 4) uczestniczy w projektach edukacyjnych (np. tworzy różnorodne prezentacje, projekty wystaw, realizuje krótkie filmy z wykorzystaniem technologii multimedialnych) – w kl. VII;
- 5) pogłębia swoją wiedzę przedmiotową i uczestniczy w wykładach publicznych, konkursach itp. – w kl. VII;
- 6) rozwija umiejętności samodzielnej prezentacji wyników swojej pracy – w kl. VII;

- 7) rozwija nawyki systematycznego uczenia się – w kl. VII;
 8) rozwija umiejętność krytycznego myślenia i formułowania opinii – w kl. VII.

O ostatecznym podziale treści nauczania w odniesieniu do klas IV–VI oraz VII–VIII decyduje nauczyciel ze względu na wybór podręcznika jako bazy dydaktycznej, aby uczniowie mieli dostęp do niezbędnych wiadomości.

Proponowana kolejność omawiania lektur obowiązkowych i uzupełniających podyktowana jest spostrzeżeniami dotyczącymi gotowości uczniów do czytania poszczególnych tekstów. Na ogół pierwsza i ostatnia książka w klasie czwartej, a także w piątej i szóstej, powinna korespondować z wakacyjnym relaksem, pragnieniem przeżycia przygody, chęcią do zabawy. Podobnie powinno się różnicować ewentualne stopnie trudności, które wiążą się z czytaniem utworów literackich przez starszych uczniów. Oprócz tekstów wydanych w woluminach część lektur obowiązkowych zamieszczona jest w podręcznikach wybranych przez polonistów w celu wsparcia procesu edukacyjnego.

Biorąc pod uwagę potrzebę indywidualizacji nauczania, warto stwarzać dzieciom i młodzieży dobrze radzącym sobie z czytaniem możliwość przygody z książkami innymi niż jedynie z kanonu lektur obowiązkowych. Należy przy tym nawiązać ścisłą współpracę z nauczycielami bibliotekarzami, aby znać ofertę nowości wydawniczych bądź po prostu zasoby biblioteki szkolnej. Poniżej zamieszczony jest proponowany spis lektur obowiązkowych jako książek do wypożyczenia i omówienia z zespołem klasowym.

KLASA IV:

- 1) René Goscinny, Jean-Jacques Sempé, *Mikołajek*,
- 2) Jan Brzechwa, *Akademia Pana Kleksa*,
- 3) Clive Staples Lewis, *Opowieści z Narnii. Lew, czarownica i stara szafa*,
- 4) Janusz Christa, *Kajko i Kokosz. Szkoła latania* (komiks),
- 5) Janusz Korczak, *Król Maciuś Pierwszy* (lektura uzupełniająca – obowiązkowa),
- 6) Andrzej Maleszka, *Magiczne drzewo. Czerwone krzesło* (lektura uzupełniająca – obowiązkowa).

KLASA V:

- 1) Henryk Sienkiewicz, *W pustyni i w puszczy*,
- 2) Bolesław Prus, *Katarynka*,
- 3) Ferenc Molnár, *Chłopcy z Placu Broni*,
- 4) Frances Hodgson Burnett, *Tajemniczy ogród* (lektura uzupełniająca – obowiązkowa),
- 5) Mark Twain, *Przygody Tomka Sawyer* (lektura uzupełniająca – obowiązkowa),
- 6) Clive Staples Lewis, *Opowieści z Narnii. Książę Kaspian* (lektura uzupełniająca).

KLASA VI:

- 1) Rafał Kosik, *Felix, Net i Nika oraz Gang Niewidzialnych Ludzi*,

- 2) John Ronald Reuel Tolkien, *Hobbit, czyli tam i z powrotem*,
- 3) Alfred Szklarski, *Tomek w krainie kangurów* (lektura uzupełniająca – obowiązkowa),
- 4) Kornel Makuszyński, *Szaleństwa panny Ewy* (lektura uzupełniająca – obowiązkowa),
- 5) Marcin Koziół, *Skrzynia Władcy Piorunów* (lektura uzupełniająca).

KLASA VII:

- 1) Aleksander Kamiński, *Kamienie na szaniec*,
- 2) Henryk Sienkiewicz, *Latarnik*,
- 3) Aleksander Fredro, *Zemsta*,
- 4) Charles Dickens, *Opowieść wigilijna*,
- 5) Antoine de Saint-Exupéry, *Mały Księżę*,
- 6) Éric-Emmanuel Schmitt, *Oskar i pani Róża* (lektura uzupełniająca – obowiązkowa),
- 7) Barbara Kosmowska, *Pozłacana rybka* (lektura uzupełniająca – obowiązkowa),
- 8) Agatha Christie, *Entliczek pentliczek* (lektura uzupełniająca),

KLASA VIII:

- 1) Henryk Sienkiewicz, *Quo vadis*,
- 2) Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*,
- 3) Stefan Żeromski, *Szyfowe prace*,
- 4) Juliusz Słowacki, *Balladyna*,
- 5) Nancy Horowitz Kleinbaum, *Stowarzyszenie Umarłych Poetów* (lektura uzupełniająca – obowiązkowa),
- 6) Ernest Hemingway, *Stary człowiek i morze* (lektura uzupełniająca – obowiązkowa),
- 7) Edmund Niziurski, *Osobliwe przypadki Cymeona Maksymalnego*.

Aby pomóc uczniom w pokonywaniu rozmaitych trudności związanych z procesem uczenia się, sprostaniem szeroko pojętym wymaganiom środowiskowym czy też poradzeniem sobie z niepełnosprawnością, chorobą lub nowymi, nieznanymi sytuacjami w życiu codziennym, warto zaproponować książki i/lub ich fragmenty do wspólnego, głośnego czytania na wybranych lekcjach. Można sięgnąć do tekstów z kanonu bajkoterapii, bajek klasycznych o charakterze dydaktycznym. W zależności od zaobserwowanych problemów uczniów w danym zespole klasowym nauczyciel dobiera właściwy utwór, czyta go, po czym przeprowadza zajęcia z zastosowaniem metod aktywizujących. Teksty godne polecenia to z pewnością: *Bajki, które leczą* (Brett, 1986; Brett, 1988; Brett, 1992), także *Bajki filozoficzne* (Piquemal, 2010; Piquemal, 2012; Piquemal, 2015; Piquemal, 2018).

Cele szczegółowe programu „Myślę, odczuwam, wypowiadam się”, z zaznaczeniem utożsamiania go z założeniami edukacji holistycznej, odwołują się również do wykazu **kompetencji kluczowych** na podstawie *Zaleceń Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie*.

Połączenie nabytej i aktualizowanej wiedzy, wypracowanych umiejętności oraz odpowiednich postaw – oto istota kompetencji kluczowej. Wśród celów niniejszego programu można wskazać wspieranie rozwoju ucznia w kontekście kształcenia włączającego, inspirowanego, tak aby wszelkie procesy związane z uczeniem się były kontynuowane z możliwie szczególnym zaangażowaniem się zarówno dziecka, jak i osób odpowiedzialnych za efektywność szeroko rozumianej edukacji. Przy tym uświadomić sobie należy, że kompetencje kluczowe ucznia powinny być wypracowywane, wzmacniane i rozwijane od wychowania przedszkolnego poprzez wszystkie etapy edukacyjne aż do życia dorosłego w jego aspekcie zawodowym, rozumianym jako doskonalenie się czy nabywanie nowych kwalifikacji, a także społecznym i osobistym.

Wśród zasad europejskiego filaru praw socjalnych jako pierwsze wskazuje się konieczność zapewnienia każdej osobie kształcenia włączającego oraz jego dobrej jakości. Uzasadnieniem wydają się tu takie potrzeby ludzi, jak pełne uczestnictwo w życiu społecznym, a także pewna elastyczność w obliczu zmian na rynku pracy.

Wspomniana dobra jakość kształcenia może zagwarantować osobom uczącym się wzrost osiągnięć w obszarze ich kompetencji, przy czym szczególnym wyzwaniem wydaje się rozwój technologii cyfrowych i mobilność społeczeństw. Ponadto, w związku ze zmianami zachodzącymi w różnych dziedzinach gospodarki oraz życia społecznego, w procesie uczenia się niezbędne jest wzmacnianie umiejętności twórczego rozwiązywania problemów, krytycznego myślenia, pracy zespołowej, myślenia komputacyjnego, skoncentrowanego zwłaszcza na powiązaniu potencjału myśli ludzkiej z możliwościami komputera jako urządzenia wspomagającego systemowe rozwiązywanie skomplikowanych problemów. Niezwykle istotne wydaje się także rozwijanie zdolności zadbania o własne korzystne samopoczucie w sytuacjach generujących stres czy napięcie. Nabywanie wskazanych, szczególnie ważnych dla procesu uczenia się kompetencji może w następstwie zaowocować wprowadzeniem w życie nowatorskich idei, teorii, zasobów wiedzy, produktów.

Po analizie zapisów w dokumencie *Zalecenia Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 roku (...)* można dojść do wniosku, że wszystkie kompetencje kluczowe opisane w ośmiu punktach są jednakowo istotne dla rozwoju uczniów i łączą się z treściami nauczania języka polskiego.

1. Kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji – z ich opisu wynika, że uczniowie w toku edukacji spójnej z zasadą indywidualizacji nauczania nabywają zdolności warunkujące ich rozwój osobisty, obywatelski i cywilizacyjny; uczą się rozumieć i tworzyć wypowiedzi, także kreatywnie, odpowiednio do sytuacji komunikować się w języku ojczystym i innym, uwzględniając jego system gramatyczny, formy, funkcje, kulturę czy stylistykę; wykorzystują przy tym w różnych okolicznościach zróżnicowane tworzywo – słowa, obrazy, dźwięki, materiały elektroniczne; ważne więc jest kształtowanie zdolności rozpoznawania przydatnych źródeł informacji, ich wyszukiwania, przetwarzania z wykorzystaniem właściwych pomocy, trafnego oceniania i selekcji; także umiejętność argumentowania i stosowania środków

perswazji, prowadzenia dialogu w atmosferze zrozumienia różnorodności poglądów w społeczeństwie – to istotne wyzwania w procesie kształcenia opisywanych kompetencji; zwłaszcza lekcje języka polskiego powinny służyć zdobywaniu wiedzy we wskazanych obszarach, wypracowywaniu umiejętności i postaw.

2. Kompetencje w zakresie wielojęzyczności – uczniowie efektywnie porozumiewają się za pomocą wybranych języków, zachowując przy tym zasady poprawności; podobnie jak w odniesieniu do kompetencji określonych w punkcie 1. opanowują umiejętności rozumienia, wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji, a także tworzenia wypowiedzi na poziomie wyznaczonym i/lub kreatywnym, w odpowiednim kontekście, ćwiczą więc słuchanie ze zrozumieniem, mówienie, czytanie, pisanie; zdobywają zdolności biegłego posługiwania się językiem ojczystym, ale i doskonałą znajomość języków potrzebnych (np. urzędowych) w danej sytuacji życiowej, związanej z pracą zawodową, turystyką lub osobistymi zamierzeniami i decyzjami; wzbogacają w sposób czynny wiedzę na temat społeczeństw, historii i kultury innych krajów oraz nabywają kompetencje międzykulturowe; uczniowie postrzegają języki jako zjawiska podlegające zmianom skutkującym wzbogacaniem zasobów form językowych i ich upraszczaniem na poziomie leksyki czy składni; uczą się języków w rozmaitych sytuacjach i kontekstach przez całe życie w zależności od potrzeb i/lub upodobań, umiejętnie wykorzystując przy tym właściwe narzędzia i stosując optymalne dla siebie strategie uczenia się; nauczyciel polonista może na lekcjach wspomagać wymienione procesy edukacyjne poprzez wzmacnianie postaw poszanowania użytkowników danego języka (w odniesieniu do osób reprezentujących np. mniejszości lub środowiska migracyjne), ich związku emocjonalnego z narodowymi tradycjami i dorobkiem kulturowym, nie zapominając o wartościach związanych z językiem polskim.

3. Kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii – myślenie i postrzeganie matematyczne jest rozwijane i wykorzystywane przez uczniów w sytuacjach problemowych i w różnych okolicznościach; na lekcjach języka polskiego i np. zajęciach kół zainteresowań, tych związanych z dziedzinami wiedzy i artystycznych, niejednokrotnie dziecko ma za zadanie wyszukać, wybrać i przetworzyć potrzebne informacje z tabeli, schematu i/lub wykresu, a następnie sporządzić mapę mentalną czy inny schemat; rozumowanie matematyczne z podkreśleniem jego logiki niewątpliwie współistnieje z wszelkimi procesami myślowymi w ich wymiarze humanistycznym, co przejawia się, np. w stosowaniu reguł językowych, ortograficznych; edukację polonistyczną należy łączyć z obserwowaniem i wyjaśnianiem szeroko pojętych zjawisk (np. emocjonalnych bądź społecznych), aby uczniowie nauczyli się formułować pytania i wnioskować na podstawie dowodów; takie eksperymentowanie może służyć wzmacnianiu umiejętności przedstawienia wyводу myślowego w formie szkolnej rozprawki, zatem kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych uzupełniają się wzajemnie z rozumieniem i tworzeniem informacji również z wykorzystaniem znajomości języków; przyroda rozumiana jako

natura jest ponadto źródłem doznań estetycznych, także emocjonalnych w różnych wymiarach, co może znaleźć swoje odzwierciedlenie w wytworach bądź wprost twórczości uczniów; technologia i inżynieria dopełniają obszary aktywności ludzkiej, co niejednokrotnie ujęte jest tematycznie w tekstach literackich czy popularnonaukowych i naukowych, a z tym często zapoznają się uczniowie na lekcjach języka polskiego; kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii z edukacją polonistyczną wiąże naturalna konieczność przyjmowania w toku uczenia się postaw zaciekawienia światem i krytycznego myślenia, poważnego traktowania zagadnień etycznych i bezpieczeństwa, także refleksji nad znaczeniem działalności człowieka dla środowiska naturalnego dawniej i współcześnie, będącego wspólnym dobrem uczniów w aspekcie indywidualnym i globalnym.

4. Kompetencje cyfrowe – uczniowie w ramach edukacji polonistycznej m.in. poszukują i korzystają z informacji, do czego niezbędne są obecnie umiejętności biegłego, również krytycznego i w konsekwencji odpowiedzialnego posługiwania się technologiami cyfrowymi; dziecko często bez zastanowienia wykorzystuje np. zasoby Internetu do zabawy, tymczasem powinno się nauczyć świadomego uczestnictwa w działaniach społeczności internetowych; na lekcjach języka polskiego uczniowie mają sposobność zdobywania i korzystania z różnych danych, kształcenia umiejętności związanych z komunikacją i pracą zespołową za pośrednictwem Internetu, tworzenia wypowiedzi oraz omawiania – także w sposób kreatywny – zagadnień cyberbezpieczeństwa i poszanowania własności intelektualnej.

5. Kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się – zgodnie z realizowanymi treściami polonistycznymi uczniowie nierzadko poddają autorefleksji własne pomysły, przekonania, decyzje czy sposoby działania, zobowiązani są do współpracy w grupie; z uwagi na często wyznaczane granice trwania pracy nad wykonywanym zadaniem mniej lub bardziej złożonym uczą się zarządzać czasem, opanowując przy tym trudne emocje, zaś konieczność przyswajania treści podstawy programowej skłania uczniów do wyboru rozwiązań w zakresie uczenia się, aby odnosić sukcesy; ze względu na bardzo ważne wyrażanie emocji we właściwy sposób – zgodnie z profilem programu „Myślę, odczuwam, wypowiadam się” – właśnie kompetencje osobiste wydają się szczególnie istotne dla realizacji wytyczonych w tym zakresie celów; uczniowie powinni nabywać umiejętność dbania o swój rozwój, zdrowie fizyczne, psychiczne własne i innych, by radzić sobie ze zjawiskami społecznymi „we włączającym i wspierającym kontekście”, jak zapisano w *Zaleceniach Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 roku (...)*.

6. Kompetencje obywatelskie – codzienność szkolna oraz przebywanie w innych miejscach nakłania uczniów do radzenia sobie w rozmaitych sytuacjach wiążących się z życiem społecznym i obywatelskim, czego przykładem może być przyjmowanie postaw altruistycznych, podejmowanie działań w odniesieniu do wolontariatu w obrębie środowiska lokalnego, regionu, kraju, wreszcie w przestrzeni międzynarodowej; poznają

źródła kultury i ustroju państw europejskich, historię i tradycje kraju ojczystego oraz państw Europy i świata, a służą temu niejednokrotnie lekcje języka polskiego poświęcone tekstom ukazującym wspomniane dobra narodów i wspólnot; rozważanie istoty propagowanych wartości we współczesnej kulturze Polski, Europy i świata, dokonywanie uzasadnionych wyborów w tym zakresie to również umiejętności możliwe do wypracowania przez uczniów w ramach edukacji polonistycznej z uwzględnieniem uroczystości i ceremoniałów odbywających się w szkole oraz form współpracy z instytucjami skupionymi na działalności o charakterze obywatelskim.

7. Kompetencje w zakresie przedsiębiorczości – podstawa programowa dotycząca lekcji języka polskiego podkreśla wagę pracy uczniów nad zdobywaniem umiejętności generowania pomysłów w celu tworzenia nowych jakości ważnych dla rozwoju indywidualnego i/lub zespołu; tak więc w ramach edukacji polonistycznej należy stwarzać uczniom okazje do krytycznego myślenia i rozwiązywania problemów indywidualnie i grupowo, np. opracowywania projektów i zarządzania nimi, umożliwić i wspierać kreatywność i inicjatywność dzieci.

8. Kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej – na lekcjach języka polskiego uczniowie w szczególności poznają dzieła literackie, uznane teksty kultury, co wydaje się sprzyjać inspiracjom w dziedzinie rozumienia i twórczego wyrażania przez nich koncepcji ujmujących ich tożsamość, rolę w społeczeństwie czy życiu; pomysły mogą realizować z zachowaniem zasady otwartości na różnorodność ekspresji kulturalnej i nowe możliwości, na uszanowanie własności intelektualnej; warto przy tym zadbać o stworzenie uczniom możliwości uczestniczenia w doświadczeniach kulturalnych wzbogacających ich wewnątrznie.

PROPONOWANE METODY, TECHNIKI, FORMY PRACY

Od sytuacji edukacyjnej, tj. realizacji zajęć w sali lekcyjnej lub poza nią, a także potrzeb i możliwości uczniów zależy, jakie metody oraz formy pracy nauczyciel powinien zastosować. Zasadne jest, aby dobór sposobów uzyskiwania oczekiwanych efektów kształcenia uwzględniał zarówno indywidualizację nauczania, jak i aktywizowanie wszystkich uczniów.

Koncepcja niniejszego programu koncentruje się na wspieraniu dzieci i młodzieży w uczeniu się określania własnych stanów emocjonalnych. Warto więc w klasach IV–VI zaczynać lekcje od ćwiczeń słownikowych, polegających, np. na znajdowaniu odpowiedzi na pytania: *Co obecnie odczuwam?* Wśród propozycji może się znaleźć zaskakujące słownictwo, np. *znudzenie, głód, pragnienie*, bądź prościej – *chce mi się spać/jeść/pić*. Niektórzy uczniowie zapewne podadzą również oczekiwane określenia, takie jak „zaciekawienie”, „sympatię [dla koleżanek i kolegów]”, „radość [z powodu otrzymanej piątki lub szóstki]”. Niezależnie od tego, czy z wypowiedzi wyłonią się nazwy nacechowane pozytywnie czy negatywnie, ale związane z samopoczuciem dzieci, można sukcesywnie omawiać zagadnienia słownictwa lub kształcenia językowego, powtarzać te treści i/lub utrwałać. Uczniowie dowiedzą się, że głód i pragnienie dotyczą ważnych potrzeb fizjologicznych. Będzie to też okazja do wyrażenia uznania dla osób zainteresowanych lekcją. Na kolejnych zajęciach można zaproponować uczniom uporządkowanie wyrazów z rozsypanki zgodnie z kategoriami: nazwy uczuć i przeżyć wewnętrznych oraz słownictwo określające potrzeby fizjologiczne.

Następnym krokiem może być polecenie przekształcenia krótkich wypowiedzeń wyrażających negatywne stany emocjonalne w ich odpowiedniki ujmujące odczucia pozytywne. To może być korzystne zwłaszcza dla uczniów – z różnych przyczyn – niedostosowanych społecznie. W klasach VII–VIII warto dopytywać się o uczucia i przeżycia, aby młodzież wzbogacała zasób słownictwa w tym zakresie, a także wspierać w przypadku trudności.

Warto przybliżyć w tym miejscu tytułową „głaskologię” z książki Miłosza Brzezińskiego jako interesującą propozycję budowania i wzmacniania relacji międzyludzkich. Już podtytuł wiele podpowiada: „Jak pozytywnie wpływać na innych i zwiększać przy tym swoją satysfakcję. Faktyczne reguły motywowania i rozumienia motywacji” (Brzeziński, 2013). W opracowaniu autor wprowadza pojęcie „głasków” tak oto objaśnione: „(...) każdy człowiek potrzebuje tak zwanych głasków, czyli interakcji, wymiany sygnałów z innymi osobami wokół siebie. Najlepiej jeśli są to głaski wsparcia, bezpieczeństwa czy miłości. Wtedy człowiek jest najbardziej produktywny” (Tamże: 9).

W trakcie zajęć edukacyjnych, obowiązkowych i organizowanych po lekcjach, niezbędne jest w zróżnicowanym stopniu motywowanie uczniów do pracy.

W *Głaskologii...* są zawarte wskazówki dotyczące wspierania zarówno dorosłych, jak i dzieci. Szczególnie cenne dla nauczyciela wydają się następujące porady:

„Nie przegapij okazji, by akceptować dobre cudze pomysły, nawet jeśli korci cię, żeby dodać od siebie dwa grosze (...)

Notuj to, co mówią inni. Zapisywanie tego, co ktoś powiedział, bardzo utwierdza go w przekonaniu, że jest to dla nas ważne (...)

Odnos się w rozmowie do tego, co ktoś wcześniej powiedział (...)

Używaj imienia rozmówcy (...)

Używaj określenia »my«, ZWŁASZCZA kiedy uważasz, że twój wkład był największy (...)

Doceniaj czyjeś zaangażowanie (...)

Pytaj o radę (...)

Ostentacyjnie korzystaj z rad (...)

Jeśli jest okazja – dziękuj i informuj, że czyjeś działanie pomogło ci, zamiast jedynie sucho dziękować (...)

Chwal publicznie w towarzystwie innych osób” (Tamże: 180, 181).

Można uznać za zasadne nie tylko stosowanie w praktyce pedagogicznej powyższych wskazań, co do motywowania uczniów, lecz także uczenie ich takich technik wspierania, na początku na przykład w stosunku do koleżanek i kolegów.

Uczniowie ze SPE potrzebują szczególnego wspomaganie w różnych sytuacjach edukacyjnych i życiowych. Wśród sposobów dostosowania działań nauczyciela i wymagań na lekcjach języka polskiego oraz zajęciach dydaktyczno-wyrównawczych i/lub rozwijających zainteresowania można wymienić:

1) w szkole:

- w celu rozwijania zdolności słownych (wzbogacania słownika i myślenia logiczno-werbalnego) stosowanie uczenia wielozmysłowego, skojarzeń znaczeniowych,
- w celu wdrażania do rozumienia krótkich i dłuższych tekstów czy poleceń – stopniowanie trudności zadań,
- niewymaganie czytania głośnego na forum klasy/grupy,
- w związku z koniecznością stymulowania analizatora wzrokowego i słuchowego proponowanie różnorodnych ćwiczeń ortograficznych, gramatyczno-językowych,
- ustawiczne uświadamianie uczniowi konieczności pracy nad czytelnością zapisywanych notatek, także poprawnością redagowanych form wypowiedzi pisemnej,
- w celu wspierania ucznia w procesie samokształcenia ukierunkowywanie w pracy nad stopniowym przyswajaniem materiału nauczania, wskazywanie sposobów sporządzania notatek, również wyszukiwania, selekcji i porządkowania informacji,
- rozbudzanie ciekawości poznawczej w trakcie pracy z tekstem, również tworzenia wypowiedzi ustnej i pisemnej,
- dzielenie materiału w zakresie kształcenia językowego na mniejsze partie, wydłużanie czasu na opanowanie wiedzy,
- zachęcanie do wykonywania ćwiczeń porządkujących wiadomości, ich powtarzania,

- wydłużanie czasu na odpowiedź, udzielanie dyskretnej pomocy,
  - stosowanie częstych pochwał za pracę na lekcji,
  - docenianie na forum klasy aktywności i chęci współpracy z nauczycielem, również dowodów odpowiedzialnego traktowania obowiązków szkolnych,
  - dawanie okazji do wykazywania się samodzielnością, umożliwianie odniesienia sukcesu,
  - w celu wzmacniania wysokiej samooceny ucznia przytaczanie propozycji autorek publikacji pt. *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie edukacji w świetle nowych przepisów prawa oświatowego*:
    - budowanie z uczniem jego indywidualnych „wysp kompetencji” – poprzez ćwiczenia typu: jestem dobry w: ..., jestem ekspertem w: ..., mogę pomóc innym w: ... (...)
    - wykorzystywanie w kontaktach z uczniami techniki ZPP – zauważ, porozmawiaj, pochwal,
    - kończenie zajęć z wykorzystaniem tzw. pozytywnego podsumowania,
    - przyjazne listy do dzieci i młodzieży, „kieszonki” dobrych informacji przekazywanych zarówno przez kolegów, jak i nauczyciela” (Cybulska i in., 2017: 42, 43).
  - dostosowywanie warunków organizacji kształcenia, przestrzeni edukacyjnej do potrzeb ucznia, np. wyznaczenie miejsca z przodu, blisko biurka, aby zaistniała możliwość indywidualnego kontaktu z nauczycielem;
- 2) w szkole i poza nią, gdy należy zainicjować bądź wesprzeć proces włączania ucznia z niepełnosprawnością, także zagrożonego wykluczeniem z innych przyczyn, w społeczność rówieśniczą:
- uwzględnienie jego potrzeb w przestrzeni sali lekcyjnej wskazujące na wagę działań twórczych dziecka, np. zapewnione, wyznaczone miejsce na tematycznych wystawach i/lub w kąciku eksponowania efektów swobodnej pracy twórczej (utwory literackie uczniów, autorskie komiksy, plakaty, infografiki, mapy mentalne, lapbooki itp.),
  - angażowanie w klasowe i szkolne przedsięwzięcia wynikające z kalendarza imprez i uroczystości, w projekty edukacyjne oraz artystyczne poprzez organizację pracy w małych grupach, np. w domu za zgodą rodziców,
  - umożliwienie uczestnictwa pod opieką rodzica w wydarzeniach kulturalnych, warsztatach organizowanych przez instytucje będące partnerami szkoły/placówki w realizacji procesów edukacyjnych itp.,
  - aktywizowanie dziecka do pracy nad przygotowaniem się do udziału w konkursach wiedzy i/lub artystycznych (np. polonistycznych, literackich),
  - stworzenie możliwości uczestnictwa w wybranej formie zajęć pozalekcyjnych,
  - zainspirowanie do nawiązywania i podtrzymywania kontaktów rówieśniczych z wykorzystaniem TIK, przykładowo za pośrednictwem klasowej/szkolnej strony internetowej (przy dyskretnej kontroli), także z zastosowaniem bardziej

tradycyjnych form komunikowania się – listów, celowo zaszyfrowanych wiadomości,

- zorganizowanie w porozumieniu z rodzicami procesu wspierania przez koleżanki i kolegów (tzw. tutoring rówieśniczego) (Tamże: 108);
- 3) jeżeli wystąpiłyby trudności w realizacji poszczególnych obszarów wymaganych treści, nauczyciel powinien pamiętać o pewnej elastyczności działań przejawiającej się w:
- możliwości modyfikacji form pracy ucznia – zarówno w małych grupach, w parach, z udziałem całej klasy, jak i samodzielnej przy wsparciu nauczyciela,
  - dokonywaniu zmiany sposobów pracy podczas lekcji, na przykład umożliwieniu ustnych prezentacji i dyskusji, ponownego słuchania, czytania z zakreślaniem najważniejszych informacji, zapisania kluczowych słów, rysowania np. schematów/map myśli upraszczających zagadnienie,
  - rozwiązywaniu problemów, np. poprzez stawianie pytań krytycznych (celowo zawierających błąd lub nieodnoszących się do omawianego tekstu, wywołujących efekt komiczny, wyprowadzających dziecko ze stanu poczucia porażki),
  - korzystaniu z materiałów audiowizualnych (np. kart Dixit, prezentacji, plansz), zadań praktycznych i wykonywanych z zastosowaniem komputera,
  - ograniczeniu wymaganych treści do opanowania z myślą o niezbędnych umiejętnościach ucznia zgodnie z jego predyspozycjami,
  - przyznaniu dodatkowego czasu na wykonanie zadań,
  - podjęciu ścisłej współpracy z innymi nauczycielami, rodzicami, specjalistami w szkole i poza nią w celu umożliwienia uczniowi poczucia satysfakcji z pokonania trudności, poprawy funkcjonowania na zajęciach.

Jako że opis kompetencji kluczowych w sposób zauważalny wiąże się z treściami nauczania wynikającymi z podstawy programowej w zakresie języka polskiego, można zaproponować zestaw metod i form pracy z uczniem przyporządkowanych właśnie do poszczególnych kompetencji. Dobór strategii podejmowanych działań powinien wynikać z analizy możliwości i potrzeb uczniów. Należy zaznaczyć, że większość rozwiązań metodycznych z powodzeniem sprawdzi się w odniesieniu do różnych kompetencji kluczowych.

1) *Kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji* – przydatne tu będzie:

- swobodne generowanie pomysłów (burza mózgów), następnie ich selekcja np. metodą ZWI (zaleta pomysłu, jego wada, wreszcie interesująca cecha),
- drzewo decyzyjne, np. dotyczące losów bohatera literackiego,
- wykorzystywanie kart Dixit (pobudzająca kreatywność gra łącząca operowanie słowami i obrazami, odwołująca się do skojarzeń),
- technika kolażu z równoczesnym zastosowaniem pracy zespołowej,
- gry dydaktyczne (głównie w trakcie omawiania lektur),
- przekład intersemiotyczny (np. tworzenie ilustracji do tekstu, plakatu),

- elementy dramy – po przeczytaniu tekstu omówienie treści w celu utrwalenia zawartych w nim informacji; praca z lekturami stwarza różne możliwości poruszania tematyki związanej z uczuciami zarówno bohaterów literackich, jak i samych czytelników; w trakcie tradycyjnego opowiadania treści przeczytanej książki można postawić warunek, aby uczeń przyciągnął uwagę słuchaczy, wzbudził w nich prawdziwe zainteresowanie, wcielając się w rolę narratora emocjonalnie związanego z postaciami i ich światem; jako przykład można podać wypowiedzi charakterystyczne dla narracji w *Hobbicie* Johna Ronalda Reuela Tolkiena bądź w wybranym fragmencie *Chłopów* Władysława Stanisława Reymonta,
  - ukierunkowana praca z tekstem jako sposobność do rozpoznawania nazw uczuć i przeżyć oraz do integrowania tych treści z kształceniem językowym; takie słownictwo może być określane pod kątem fleksji, łączone z zagadnieniami składni,
  - w celu zapoznania się z utworami literackimi poprzez kontakt z żywym słowem, słuchanie audiobooków oraz wyraziste czytanie tekstu przez nauczyciela.
- 2) *Kompetencje w zakresie wielojęzyczności* – szczególnie się sprawdzi:
- stosowanie CLIL, aby zarówno rozwijać sprawności językowe, jak i wspierać inne umiejętności, które pomogą w odnalezieniu się w sytuacji kontaktu z różnymi kulturami, w tym nawiązywania dialogu i rozwiązywania ewentualnych konfliktów z przedstawicielami innego kręgu kulturowego,
  - opracowywanie i/lub udział w projektach za pośrednictwem platformy eTwinning.
- 3) *Kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii* – warto zaproponować:
- techniki kojarzone z ocenianiem kształtującym (pytania kluczowe, światła drogowe, informacja zwrotna),
  - uczenie się poprzez eksperymentowanie, kiedy to łączy się stawianie hipotez z obserwowaniem, wyjaśnianiem zjawisk i wnioskowaniem na podstawie dowodów,
  - udział w programach ogólnopolskich i międzynarodowych dla prawdziwych pasjonatów, jak np. Odyseja Umysłu; realizatorzy tak ujmują jej ideę: „Naszym celem jest rozwój zdolności twórczych, jakie posiada każdy młody człowiek. **Uczymy dzieci i młodzież kreatywnego i krytycznego myślenia, angażując grupy uczestników w proces twórczego rozwiązywania problemów rozbieżnych**, czyli takich, które rozwiązać można na wiele sposobów” (*odyseja.org*). Na lekcjach języka polskiego przydatne będą znane metody wpisane w realizację Odysei Umysłu, m.in. mapy myśli, odwrócenie problemu, sześć kapeluszy myślowych, wspomniana metoda ZWI.
- 4) *Kompetencje cyfrowe* – przydatne będą:
- wykonywanie ćwiczeń polonistycznych online; wykorzystać tu można aplikacje pochodzące z otwartych zasobów edukacyjnych, jak np. do tworzenia map

mentalnych, infografik, audiobooków – Bubbl.us, Easel.ly, Audacity; pomocą efektywnie wpływającą na utrwalanie wprowadzonych treści nauczania są również aplikacje typu Insta.Ling do ćwiczeń z zakresu pisowni wyrazów, LearningApps do rozmaitych zadań o charakterze interaktywnym w odniesieniu do wszystkich obszarów podstawy programowej oraz treści wykraczających poza nią, takich jak na przykład eksperymentowanie w ramach edukacji polonistycznej; nauczyciel może odpowiednio opracować poszczególne aplikacje, aby uczniowie rozwijali swoje umiejętności,

- praca w chmurze – wykorzystanie popularnych narzędzi Google – głównie Dysku, Dokumentów, Prezentacji i Gmaila; może to być skorelowane z dziennikiem elektronicznym, w którym zamieszcza się m.in. wszelkie przypomnienia dotyczące zadań domowych; posługując się metodami e-learningowymi, można stworzyć alternatywne sytuacje edukacyjne, w których uczniowie otrzymają szansę na efektywną współpracę z kolegami i nauczycielem w warunkach domowych w porozumieniu z rodzicami; ostatecznym rozwiązaniem stałyby się zajęcia realizowane w sali komputerowej i/lub z wykorzystaniem urządzeń mobilnych.

5) *Kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się* – odpowiednie propozycje to:

- *jigsaw* – „klasa-układanka”, aby zaktywizować uczniów poprzez dzielenie się nabytą wiedzą,
- praktyczne działanie indywidualne i zespołowe,
- techniki OK,
- kosz i walizka (ze szczególnym zwróceniem uwagi na to, co uczeń zapamięta i zastosuje – zabierze ze sobą),
- praca metodą projektu jako zintegrowanie różnych technik działania,
- poznawanie i stosowanie strategii uczenia się,
- tworzenie socjogramu będącego graficznym zobrazowaniem relacji pomiędzy członkami zespołu i dającym się zinterpretować przez nauczyciela zapisem służącym do wyciągania wniosków.

6) *Kompetencje obywatelskie* – tu warto przywołać:

- stosowanie się do podstawowych reguł dyskusji,
- dyskusję panelową, aby dzielić się wiedzą i doświadczeniami,
- technikę akwarium,
- prowadzenie badań fokusowych (wywiadów grupowych w celu uzyskania informacji zwrotnych na temat trafności planowanych działań).

7) *Kompetencje w zakresie przedsiębiorczości* – zastosować można:

- poznawanie i stosowanie wybranych technik komunikacyjnych i negocjacyjnych,
- metaplan – znalezienie odpowiedzi na pytania: *Jak jest? Jak być powinno? Dlaczego nie jest tak, jak być powinno? Co możemy zrobić, żeby było tak, jak być powinno?* – w różnych kwestiach dotyczących np. pracy zespołowej,

- analizę SWOT – określenie mocnych i słabych stron zespołu, potencjalnych szans i zagrożeń w odniesieniu do, np. działalności kabaretu szkolnego i/lub grupy teatralnej w ramach zajęć rozwijających zainteresowania i uzdolnienia,
  - planowanie i zarządzanie projektami.
- 8) *Kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej* – odpowiednie będą:
- inscenizacja,
  - techniki dramowe jako możliwość kreowania rzeczywistości (improwizacje, etiudy pantomimiczne, rzeźba, stop-klatka),
  - tworzenie różnych typów wypowiedzi oraz gry z wykorzystaniem kart Dixit,
  - prezentacje w rozmaitych formach na forum klasy, szkoły i środowiska, aby stwarzać warunki do pokonywania nieśmiałości, również do odniesienia sukcesu.

Środki dydaktyczne stosowane na co dzień to m.in. słowniki, komputer, karty pracy, tablice tematyczne, infografiki, edukacyjne gry planszowe, karty typu Dixit, aplikacje internetowe, audiobooki, filmy, kartki samoprzylepne, arkusze papieru do wykonywania prac indywidualnych i zespołowych, flamastry, markery.

SYSTEM OCENIANIA POSTĘPÓW UCZNIĄ

Zaangażowanie uczniów w procesy edukacyjne powinno podlegać kontroli nauczyciela i ocenianiu. Rzadko można stwierdzić, że postępów nie da się zauważyć, że dziecko mimo wsparcia ze strony nauczyciela nie opanowało treści wynikających z podstawy programowej. Uczeń oczekuje informacji zwrotnej z racji wysiłku wkładanego w wykonywanie zalecanych zadań, pragnąc przede wszystkim akceptacji wyników własnej pracy. Jednocześnie należy uświadomić potrzebę podjęcia zdecydowanych działań, jeśli dziecko odrzuca ustalenia dotyczące jego codziennych obowiązków szkolnych. Głównymi funkcjami oceniania wydaje się zatem informowanie o stopniu przyswojenia przez ucznia wymaganych wiadomości i umiejętności, czemu towarzyszyć ma motywowanie do samorozwoju i wspieranie dziecka w dziele pokonywania ewentualnych barier w osiągnięciu wyższych poziomów kompetencji.

Z myślą o indywidualnych potrzebach i możliwościach, po ich rozpoznaniu zwłaszcza w odniesieniu do uczniów ze SPE, na lekcjach można zaproponować następujące zasady oceniania osiągnięć edukacyjnych:

- preferowane formy sprawdzania wiedzy i umiejętności to odpowiedzi ustne, prace pisemne zawierające różnorodne zadania zamknięte i otwarte (ćwiczenia z lukami, dopasowywaniem, łączeniem elementów ocenianych, krótsze i dłuższe formy wypowiedzi), ćwiczenia online,
- ustalenie oceny z dyktanda po uprzednim umożliwieniu uczniowi przygotowania się do takiej formy sprawdzania umiejętności; jeśli zadanie okaże się zbyt trudne, należy skontrolować wiedzę w zakresie ortografii, polecając wypełnienie tekstu z lukami, diagramu itp.,
- w przypadku ustalania oceny za prace pisemne oraz wypowiedzi ustne należy uwzględnić wkład, wysiłek, zaangażowanie i motywację ucznia,
- ocenianie prac pisemnych pod względem merytorycznym (błędy ortograficzne i literowe nie dyskwalifikują całości wypracowania),
- ocenianie zaangażowania uczniów w pracę zespołową – sposób nawiązywania kontaktów z członkami grupy.

Aktualne przepisy prawa oświatowego określają system oceniania następującymi pojęciami: *wewnątrzszkolne ocenianie* oraz *przedmiotowe ocenianie*.

Szkoła ma możliwość definiowania w statucie pojmowanym jako najważniejszy akt normatywny sposobów przyznawania ocen, a także ich zapisywania. W niniejszym programie nauczania języka polskiego proponowane jest dodawanie do stopni szkolnych plusów bądź minusów, aby dokładniej wskazać poziom opanowania danych umiejętności. Sprzyja to również indywidualizacji oceniania, dostrzeganiu

najmniejszych wysiłków ucznia lub zaznaczeniu ewentualnych braków w przyswojeniu wiedzy czy umiejętności, a tym samym zasygnalizowaniu konieczności dalszej pracy.

Obok tradycyjnie zapisywanych stopni szkolnych w dzienniku elektronicznym lub dzienniku lekcyjnym w formie papierowej na wybranych lekcjach uczniowie mogą dowiedzieć się, jakie umiejętności opanowali po skończonych zajęciach z elementami oceniania kształtującego.

System oceniania będący częścią programu „Myślę, odczuwam, wypowiadam się” formułuje sposób zapoznawania się uczniów i ich rodziców bądź opiekunów z ocenami:

1. Informacje o ocenach bieżących, klasyfikacyjnych śródrocznych i rocznych przyznawanych uczniom przez nauczyciela są im przekazywane ustnie z zachowaniem zasady poufności oraz udostępniane w dzienniku elektronicznym, jeżeli taki jest prowadzony w szkole.
2. Oceny bieżące, klasyfikacyjne śródroczne i roczne z języka polskiego przyznawane uczniom są również dostępne dla rodziców i/lub opiekunów w dzienniku elektronicznym lub na kartach informacyjnych przekazywanych na zebraniach rodzicielskich i/lub konsultacjach indywidualnych.
3. Oceny przyznawane uczniom przez nauczyciela są uzasadniane na bieżąco według założeń oceniania kształtującego – ustala się, co podlega ocenie w formie stopni, uczeń otrzymuje informację zwrotną o tym, co potrafi, z czym ma ewentualne trudności, jak może poprawić to, co się nie udaje, i co zrobić, aby się rozwijać; nie stosuje się praktyki wielokrotnego stawiania bieżących ocen niedostatecznych, zwłaszcza gdy uczeń ma problemy z uczeniem się.
4. Rodzice i/lub opiekunowie także mogą otrzymać informacje o uzasadnieniu ocen za pośrednictwem dziennika elektronicznego oraz na spotkaniach z nauczycielem.
5. Uczniowie przy wsparciu nauczyciela prowadzą kartę ocen pod hasłem „To już umiem😊”. Zapisują na niej sukcesywnie informacje o nabytych umiejętnościach w trakcie lekcji z wykorzystaniem elementów oceniania kształtującego oraz satysfakcjonujące ich oceny przyznawane w formie stopni szkolnych.

Proponowany system oceniania uwzględnia różne obszary aktywności uczniów podlegające ocenie w odniesieniu do postępów oraz poziomu opanowania wiadomości i umiejętności w zakresie języka polskiego; zaproponowane są także określenia i skróty stosowane w dzienniku elektronicznym oraz szczegółowe wymagania dotyczące przyznawania ocen. Zapewne przykładowe zapisy przedstawione poniżej stosuje się na ogół w praktyce szkolnej, jednak zauważyć trzeba, że z podobnymi wymaganiami większość uczniów zmierzy się, gdy przystąpi do egzaminu ósmoklasisty. Centralna Komisja Egzaminacyjna udostępniła w grudniu 2018 r. na swojej stronie przykłady arkuszy dla uczniów:

- bez niepełnosprawności i uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się,
- z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera,
- słabowidzących z czcionką 16 pkt,

- słabowidzących z czcionką 24 pkt,
- niewidomych,
- niesłyszących i słabosłyszących,
- z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim,
- z mózgowym porażeniem dziecięcym,
- dla uczniów, którym ograniczona znajomość języka polskiego utrudnia zrozumienie czytanego tekstu.

Dostosowania na egzaminie ósmoklasisty dotyczą głównie wydłużenia czasu pracy, dobrania odpowiedniej czcionki, mniejszej liczby tekstów do czytania i pisania oraz pominięcia wymagań w zakresie poprawności języka oraz/lub ortografii i interpunkcji.

Oto propozycje zapisów w zasadniczej części przedmiotowego oceniania:

KLASA IV:

- ◆ **Praca klasowa (dłuższe formy wypowiedzi pisemnej: opowiadanie, opis, list prywatny) – wypracowanie pisane na dwóch godzinach lekcyjnych (Pkl) – 2 w semestrze;**

OCENIANE SĄ: realizacja tematu, kompozycja, język, styl, zapis – ortografia, interpunkcja.

Przykładowe wymagania na stopnie:

DOPUSZCZAJĄCY:

- praca wyrywkowo jest związana z tematem, a więc dostrzega się punkty styczne; uczeń w niewielkim stopniu rozumie temat (podał do 5 błędnych/nieściśłych informacji);
- przynajmniej we fragmencie pracy zauważalne są próby budowania wymaganej formy wypowiedzi;
- uczeń próbuje napisać tekst zgodnie z regułami kompozycji;
- posługuje się językiem nieporadnym, ale zrozumiałym (liczne, różne typy błędów językowych: budowa zdania/składnia – brak granicy zdania, niewłaściwa/nietrafna granica zdania, błędny początek zdania, niewłaściwa kolejność wyrazów w zdaniu, skróty składniowe/myślowe, zakłócenia w związkach zgody, rzędu, przynależności; fleksja = odmiana wyrazów – niewłaściwa końcówka wyrazu, błędny temat wyrazu, czasowniki w niewłaściwym czasie, liczbie, rodzaju/rzeczowniki w niewłaściwym przypadku, liczbie czy rodzaju; leksyka/frazeologia = znaczenie wyrazów – niewłaściwie/nietrafnie/błędnie użyte wyrazy ze względu na ich znaczenie, błędnie połączone znaczenia wyrazów; wyrazy użyte niepotrzebnie);
- styl wypowiedzi niewypracowany, ubogi zasób słownictwa ucznia (liczne powtórzenia wyrazów w bliskim sąsiedztwie, używanie słownictwa zbyt potocznego lub obraźliwego dla ludzi, stosowanie skrótów wyrazów, zapisywanie liczebników cyframi, redagowanie zbyt krótkich lub zbyt długich

zdań – monotonia składniowa, stosowanie zdań w formie wyliczanek, nadużywanie zaimków);

- jeśli chodzi o zapis, praca ucznia jest czytelna, choć niestaranne pismo utrudnia jej odczytywanie; dopuszczalne liczne błędy ortograficzne, literowe i interpunkcyjne.

DOSTATECZNY:

- praca związana z tematem, co świadczy, że uczeń go zrozumiał, lecz zaistniał nadmiar lub niedobór informacji (możliwe wystąpienie 4 błędów);
- uczeń próbuje budować całość kompozycji wypracowania zgodnie z regułami, a więc istnieją elementy wskazanej formy wypowiedzi;
- język ucznia ujawnia nieporadność w redagowaniu poprawnych zdań pod wymienionymi wcześniej względami, ale nie utrudnia zrozumienia wypowiedzi (do 10 różnych błędów językowych);
- styl wypracowania świadczy o ubogim zasobie słownictwa ucznia; brak osobowości autorskiej – nie obserwuje się zaangażowania uczuciowego autora, który powtarza w napisanym tekście wyuczone informacje i myśli (do 10 różnych błędów stylistycznych);
- praca ucznia jest czytelna mimo skreśleń i poprawek (nawet licznych); dopuszczalne błędy ortograficzne i interpunkcyjne (do 10 ortograficznych).

DOBRY:

- wypracowanie związane z tematem, co świadczy o jego zrozumieniu przez ucznia, chociaż występują usterki, np. za mało informacji we wstępie lub zakończeniu opowiadania przy wyczerpującym rozwinięciu (1 błędna informacja, do 3 nieściśłych);
- uczeń poprawnie ujmuje temat w poszczególnych częściach kompozycyjnych wypowiedzi pisemnej, buduje całość tekstu, lecz występują pewne nieprawidłowości, np. informacja podana we wstępie opowiadania zostaje powtórzona w rozwinięciu lub informacja zawarta w rozwinięciu powtarza się w zakończeniu, jednak zostaje sformułowana inaczej;
- język ucznia jest zrozumiały, zdania w większości zredagowane poprawnie (do 6 błędów językowych);
- styl pracy ujawnia zadowalający zasób słownictwa, obserwuje się zaangażowanie uczuciowe autora tekstu (dopuszcza się 7 różnych usterek stylistycznych);
- zapis przejrzysty, zachowany margines, są akapity (niekoniecznie konsekwentne), ale bez rażących błędów ortograficznych (do 6 drugorzędnych lub literowych).

BARDZO DOBRY:

- uczeń wyraźnie realizuje temat pracy, choć nie w pełni (brak 1 lub 2 spodziewanych informacji, lecz nie występują błędy informacyjne);

- układ wypracowania jest zgodny z regułami kompozycji wskazanej formy wypowiedzi pisemnej, co świadczy o przemyśleniu przez ucznia całej pracy, ponadto np. w rozwinięciu opowiadania jest prawidłowo wprowadzony dialog;
- język wypowiedzi w sposób zrozumiały oddaje myśli i uczucia autora (do 3 błędów językowych);
- styl pracy ujawnia duży zasób słownictwa ucznia, obserwuje się zaangażowanie uczuciowe autora tekstu (do 3 usterek stylistycznych);
- zapis przejrzysty, zachowany margines, prawidłowo stosowane akapity (do 3 drugorzędnych błędów ortograficznych lub literowych).

CELUJĄCY:

- wyraźnie zrealizowany temat wypracowania, rozwinięty twórczo i niecodziennie; pomysłowa i konsekwentna kompozycja pracy;
  - język doskonale wyrażający myśli i uczucia autora (do 2 błędów językowych);
  - niezwykle styl wypowiedzi, ujawniający bogaty zasób słownictwa ucznia, zauważalna dojrzała osobowość autorska;
  - przejrzysty zapis, zachowany margines, prawidłowo stosowane akapity (do 2 drugorzędnych błędów ortograficznych lub literowych).
- ◆ **Sprawdzian znajomości lektury (S-l) – 2 w semestrze.**
  - ◆ **Sprawdzian z zakresu kształcenia językowego (S-j) – 1 w semestrze.**
  - ◆ **Sprawdzian czytania i pisania ze zrozumieniem (Scz) – 1 w semestrze;** w zależności od kontrolowanego materiału nauczania przyznaje się poszczególnym elementom prawidłowo wykonanych ćwiczeń po 1 punkcie, po czym sumuje się punkty i do odpowiednich przedziałów dopisuje oceny – według zapisów w statucie szkoły.
  - ◆ **Dyktanda i sprawdziany ortograficzne (D).**
  - ◆ **Ćwiczenia redakcyjne – notatki, wypracowania (Ćwr), również prowadzenie zeszytu przedmiotowego, zeszytu lektur oraz/lub wykonywanie ćwiczeń w dodatkowym zeszycie stanowiącym komplet z podręcznikiem.**

OCENIANE SĄ:

- ćwiczenia redakcyjne – plan ramowy, notatka (wypowiedź ciągła/tabela/schemat); oraz wypracowania (dłuższe formy wypowiedzi pisemnej: list, opis, opowiadanie; teksty użytkowe: zaproszenie, życzenia; teksty informacyjne: kodeks, przepis, zasady gry dydaktycznej);
  - ćwiczenia językowe;
  - ćwiczenia ortograficzne;
  - ćwiczenia ortograficzne z wykorzystaniem programu Insta.Ling (Ort);
  - zapis.
- ◆ **Głośne czytanie (Gcz).**
  - ◆ **Kształcenie językowe – wypowiedź ustna lub kartkówka dotycząca gramatyki (Kj).**

OCENIANE SĄ:

- efekty ćwiczeń polegających na definiowaniu zagadnień z zakresu gramatyki;
- efekty ćwiczeń polegających na wykorzystywaniu opanowanych wiadomości w praktyce.

◆ **Wypowiedź ustna – opowiadanie przeczytanych tekstów (W).**

OCENIANE SĄ:

- odtwarzanie zdarzeń w układzie chronologicznym,
- związek wypowiedzi z zadaniem tematem,
- realizacja tematu/znajomość lektury,
- język wypowiedzi.

◆ **Samokształcenie – efekty samodzielnego wyszukiwania i wykorzystywania informacji (S).**

OCENIANE SĄ:

- efekty ćwiczeń polegających na korzystaniu z informacji zawartych w różnych źródłach, gromadzeniu wiadomości, selekcjonowaniu informacji;
- efekty ćwiczeń polegających na korzystaniu ze słowników ogólnych języka polskiego, także specjalnych, oraz słownika terminów literackich;
- efekty ćwiczeń wskazujących na rozwijanie przez ucznia umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną oraz zasobami internetowymi i wykorzystywanie tych umiejętności do prezentowania własnych zainteresowań.

DOPUSZCZAJĄCY:

- uczeń ujmuje myśl w zdanie, chociaż niekoniecznie poprawne pod względem budowy; udziela ustnych i pisemnych odpowiedzi zbliżonych do prawidłowego rozwiązania, nie całkiem wyczerpujących (dopuszczalne błędy językowe, stylistyczne, ortograficzne, literowe i interpunkcyjne);
- uczeń w większości wykonuje zadane ćwiczenia słownikowe;
- uczeń stara się wykonywać ćwiczenia z zasobów internetowych.

DOSTATECZNY:

- uczeń ujmuje myśl w zdanie, na ogół poprawnie wyznacza jego granicę; daje zasadniczo trafne odpowiedzi ustne i pisemne, niekoniecznie wyczerpujące (dopuszczalne błędy językowe, stylistyczne, ortograficzne i interpunkcyjne);
- uczeń wykonuje wszystkie zadane ćwiczenia słownikowe;
- uczeń wykonuje ćwiczenia z zasobów internetowych.

DOBRY:

- uczeń sprawnie ujmuje myśl w zdanie, prawidłowo wyznacza jego granicę; daje w większości trafne i wyczerpujące odpowiedzi ustne i pisemne (dopuszcza się rzadko występujące błędy językowe, stylistyczne, ortograficzne i interpunkcyjne);
- uczeń wykonuje poprawnie wszystkie zadane ćwiczenia słownikowe;
- uczeń na ogół poprawnie wykonuje ćwiczenia z zasobów internetowych.

BARDZO DOBRY:

- uczeń bez trudu ujmuje myśl w zdanie, bezbłędnie je buduje z zachowaniem właściwej granicy; udziela trafnych i wyczerpujących odpowiedzi ustnych i pisemnych (dopuszczalne sporadyczne powtórzenia wyrazów w bliskim sąsiedztwie oraz wynikające z przeoczenia, bardzo rzadko występujące błędy ortograficzne i interpunkcyjne);
- uczeń wykonuje poprawnie wszystkie zadane ćwiczenia słownikowe;
- uczeń poprawnie wykonuje wszystkie ćwiczenia z zasobów internetowych.

CELUJĄCY:

- uczeń oryginalnie wyraża myśli i sprawnie formułuje wypowiedzenia; udziela wyczerpujących odpowiedzi ustnych i pisemnych, świadczących o dojrzałości autora (przy tym brak błędów językowych, stylistycznych i ortograficznych);
- uczeń wykonuje prawidłowo i sprawnie wszystkie ćwiczenia słownikowe;
- uczeń wykonuje prawidłowo i sprawnie wszystkie ćwiczenia z zasobów internetowych, zaskakuje interesującymi rozwiązaniami;
- uczeń chętnie i poprawnie wykonuje ćwiczenia nadobowiązkowe, wykazuje się kreatywnością.

◆ **Prezentacje sceniczne (Psc), w tym recytacja tekstów poetyckich.****OCENIANE SĄ:**

- opanowanie pamięciowe tekstu,
- tempo,
- stosowanie intonacji zdaniowej (znajomość funkcji znaków przestankowych),
- interpretacja utworu,
- dykcja.

◆ **Szczególne osiągnięcia (Os).**

Uczeń może być nagradzany za udział w konkursach szkolnych i pozaszkolnych.

W zależności od osiągnięć przyznaje się oceny, nie niższe jednak od dobrej. Laureaci konkursów przedmiotowych o zasięgu co najmniej wojewódzkim otrzymują celującą roczną ocenę klasyfikacyjną.

◆ **Praca na lekcji, aktywność (P-l).**

Uczniom przyznaje się plusy za zgłaszane i trafne wypowiedzi na tematy związane z tekstami literackimi, innymi tekstami kultury czy dziełami sztuki, za pracę zespołową, a także za zaangażowanie w pracę na lekcji. Liczba zgromadzonych plusów decyduje o ocenie, nie niższej jednak od dobrej:

DOBRY – od 2 do 3 plusów,

BARDZO DOBRY – od 4 do 5 plusów.

Jeżeli uczeń uzyskał ocenę bardzo dobrą za aktywność, obserwuje się go do końca semestru. Po stwierdzeniu dalszej wzorowej aktywności dziecka na lekcji ostatecznym stopniem jest ocena celująca.

◆ **Przygotowanie do lekcji – wcześniej wykonane zadania domowe, dodatkowa praca (Prz).**

Uczniom przyznaje się plusy za przygotowane z własnej inicjatywy, pisemne lub ustne wypowiedzi na zadany temat, potrzebne do lekcji, oraz za wcześniej wykonane zadania domowe. Liczba plusów decyduje o ocenie, nie niższej jednak od dobrej:

DOBRY – 2 plusy,

BARDZO DOBRY – 4 plusy,

CELUJĄCY – 5 plusów.

Uczeń może otrzymać kilkakrotnie w ciągu semestru ocenę celującą, jeśli systematycznie dokumentuje dodatkową pracę w domu.

Jeżeli uczeń, w przypadku którego nie stwierdzono niepełnosprawności, specyficznych trudności w nauce lub innych problemów edukacyjnych, nie wypełnia obowiązków szkolnych, to znaczy nie przynosi zeszytu przedmiotowego lub zeszytu ćwiczeń i ich nie wykonuje, nie uzupełnia ważnych notatek, nie odrabia zadań domowych, nie czyta lektur obowiązkowych, należy ustalić z nim zasady zastosowania się do wymagań wynikających z podstawy programowej. Konieczne jest wówczas nawiązanie kontaktu z rodzicami i ustalenie form pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

EWALUACJA PROGRAMU

Program „Myślę, odczuwam, wypowiadam się” podlega ewaluacji z uwagi na konieczność oceny zaproponowanego sposobu ujęcia celów kształcenia i treści nauczania, które będą realizowane, oraz stopnia zmian postaw uczniów. Należy również ustalić, czy rozwinęły się ich umiejętności oraz wzbogacił się zasób wiedzy, a jeśli tak, to na ile.

W procesie ewaluacji programu należy zdiagnozować potrzeby i oczekiwania jego adresatów. Z uwagi na profil koncentrujący się na uczuciach i przeżyciach uczniów warto zadać pytania odbiorcom: nauczycielom jako realizatorom założeń programowych, uczniom jako podmiotom wszelkich oddziaływań dydaktycznych oraz rodzicom uczniów – osobom obserwującym z innego punktu widzenia spodziewane efekty realizacji programu.

Ewaluację powinno się rozpocząć od przeprowadzenia badania *ex ante*, np. wypełnienia kwestionariusza autorefleksji dla nauczyciela, aby zdefiniować oczekiwania. W trakcie realizacji programu należy monitorować efekty z wykorzystaniem różnych form sprawdzających, w tym testów standaryzowanych z zasobów Centralnej Komisji Egzaminacyjnej i wydawnictw edukacyjnych, przeprowadzanych okresowo we wszystkich klasach. Można formułować wyniki obserwacji przyrostu umiejętności uczniów na lekcjach i innych zajęciach. Zakończyć ewaluację powinno się poprzez przeprowadzenie badań *ex post* na koniec każdego roku szkolnego i/lub po zakończeniu realizacji programu w klasie szóstej, a następnie w klasie ósmej. Ponownie wypełnić należy kwestionariusz autorefleksji dla nauczyciela, a także przydatności programu, oraz przeprowadzić wśród uczniów oraz rodziców ankiety odnoszące się do efektów jego realizacji. Ostatnim krokiem będzie sformułowanie wniosków i zaleceń do dalszej pracy.

Można zaproponować następujące narzędzia ewaluacji dostosowane do specyfiki programu „Myślę, odczuwam, wypowiadam się”.

I.

KWESTIONARIUSZ AUTOREFLEKSJI DLA NAUCZYCIELA

planującego realizację programu nauczania języka polskiego
„Myślę, odczuwam, wypowiadam się” – *ex ante*

1. Jeśli chodzi o umiejętności uczniów związane z **myśleniem** nad rozwiązywaniem problemów edukacyjnych na lekcjach/zajęciach języka polskiego (w szkole i poza nią), o trafność prezentowanych przez nich rozwiązań w aspekcie treści nauczania wynikających z obowiązującej podstawy programowej...

Jak jest?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne

.....

b) uczniowie ze SPE

.....

Jak być powinno?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne

.....

b) uczniowie ze SPE

.....

Dlaczego (ewentualnie) nie jest tak, jak być powinno?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne

.....

b) uczniowie ze SPE

.....

Co można zrobić, żeby było tak, jak być powinno?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne

.....

b) uczniowie ze SPE

.....

2. Jeśli chodzi o postawy uczniów wiążące się z **odczuwaniem**, z uwzględnieniem ich rozwoju emocjonalnego w odniesieniu do umiejętności kierowania się życzliwością i empatią w relacjach międzyludzkich (bezpośrednich i za pośrednictwem czytanych, omawianych tekstów literackich/tekstów kultury), a także świadomego dbania o dobre samopoczucie...

Jak jest?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne .....

.....
 .....
 b) uczniowie ze SPE
 .....

.....
 .....
 Jak być powinno?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne .....

.....
 .....
 b) uczniowie ze SPE
 .....

.....
 .....
 Dlaczego (ewentualnie) nie jest tak, jak być powinno?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne .....

.....
 .....
 b) uczniowie ze SPE
 .....

.....
 .....
 Co można zrobić, żeby było tak, jak być powinno?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne .....

.....
 .....
 b) uczniowie ze SPE
 .....

.....
 .....
 3. Jeśli chodzi o umiejętności uczniów związane z **wypowiadaniem się** (ustnie i/ lub pisemnie bądź poprzez przekład intersemiotyczny, prezentacje artystyczne) jako efektem przemyśleń oraz sposobem nazywania i wyrażania własnych odczuć...

Jak jest?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne .....

.....
 .....
 b) uczniowie ze SPE
 .....

.....
 .....
 Jak być powinno?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne .....

.....

b) uczniowie ze SPE

.....

Dlaczego (ewentualnie) nie jest tak, jak być powinno?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne .....

.....

b) uczniowie ze SPE

.....

Co można zrobić, żeby było tak, jak być powinno?

a) uczniowie, którym opanowanie treści podstawy programowej nie sprawia większych trudności, oraz ci, którzy osiągają rezultaty ponadprzeciętne .....

.....

b) uczniowie ze SPE

.....

II. Ten sam wzór narzędzia ewaluacji proponuje się do przeprowadzenia badań na koniec każdego roku szkolnego i/lub po zakończeniu realizacji programu w klasie szóstej, a następnie w ósmej, po modyfikacji tytułu, np.

KWESTIONARIUSZ AUTOREFLEKSJI DLA NAUCZYCIELA

realizującego program nauczania języka polskiego

„Myślę, odczuwam, wypowiadam się” – *ex post*

Okres realizacji programu: rok szkolny .....,

koniec pracy w klasie .....

III. Aby pozyskać porównywalne informacje od uczniów i rodziców, można wykorzystać ankietę w następujących wariantach:

A. dla uczniów

ANKIETA DLA UCZNIÓW

na temat pracy na lekcjach języka polskiego
według programu nauczania „Myślę, odczuwam, wypowiadam się”

Celem ankiety jest poznanie Twojej opinii na temat pracy na naszych różnych zajęciach według założeń programu „Myślę, odczuwam, wypowiadam się”. Odpowiedz, proszę, na poniższe pytania, zaznaczając właściwą, Twoim zdaniem, odpowiedź.

1. Jeśli chodzi o Twoje umiejętności związane z myśleniem nad wykonywaniem różnych ćwiczeń na lekcjach języka polskiego (w szkole i poza nią), czy dobrze sobie radzisz?

TAK RACZEJ TAK RACZEJ NIE NIE

2. Jeśli chodzi o Twoje umiejętności kierowania się życzliwością, szacunkiem i chęcią niesienia pomocy w różnych kontaktach międzyludzkich, a także dbania o dobre samopoczucie własne i innych, czy dobrze sobie radzisz?

TAK RACZEJ TAK RACZEJ NIE NIE

3. Jeśli chodzi o Twoje umiejętności związane z wypowiadaniem się (ustnie i/ lub pisemnie bądź w formie plastycznej, graficznej, artystycznej) oraz nazywania i wyrażania własnych odczuć, czy dobrze sobie radzisz?

TAK RACZEJ TAK RACZEJ NIE NIE

4. Jeżeli chcesz coś dopowiedzieć, dokładniej przedstawić swoją opinię w związku z zadanymi Ci pytaniami, napisz o tym poniżej.

.....
.....
.....

Dziękuję Ci bardzo za wypełnienie ankiety.

B. dla rodziców

ANKIETA DLA RODZICÓW

na temat pracy dziecka na lekcjach języka polskiego
według programu nauczania „Myślę, odczuwam, wypowiadam się”

Celem ankiety jest poznanie Państwa opinii na temat efektów pracy na zajęciach według założeń programu nauczania języka polskiego „Myślę, odczuwam, wypowiadam się”.

Bardzo proszę o udzielenie odpowiedzi na poniższe pytania poprzez zaznaczenie właściwej, Państwa zdaniem.

1. Czy Państwa dziecko opanowało w stopniu wystarczającym umiejętności związane z efektywnym myśleniem nad wykonywaniem różnych ćwiczeń na lekcjach języka polskiego (w szkole i poza nią)?

TAK RACZEJ TAK RACZEJ NIE NIE

2. Czy Państwa dziecko wykazuje się umiejętnościami dotyczącymi kierowania się życzliwością, szacunkiem i chęcią niesienia pomocy w kontaktach międzyludzkich, a także dbania o dobre samopoczucie własne i innych?

TAK RACZEJ TAK RACZEJ NIE NIE

3. Czy Państwa dziecko opanowało w stopniu wystarczającym umiejętności związane z wypowiadaniem się (ustnie i/lub pisemnie bądź w formie plastycznej, graficznej, artystycznej) oraz nazywaniem i wyrażaniem własnych odczuć?

TAK RACZEJ TAK RACZEJ NIE NIE

4. Jeżeli chcieliby Państwo coś dopowiedzieć, dokładniej przedstawić swoją opinię w związku z zadanymi pytaniami, proszę napisać o tym poniżej.

.....
.....
.....

Dziękuję Państwu bardzo za wypełnienie ankiety.

IV. Ponadto nauczycielowi można zaproponować wykorzystanie w procesie ewaluacji programu niżej przedstawionego narzędzia.

KWESTIONARIUSZ OCENY PRZYDATNOŚCI PROGRAMU NAUCZANIA JĘZYKA POLSKIEGO

„Myślę, odczuwam, wypowiadam się”

Proszę zaznaczyć właściwą ocenę, biorąc pod uwagę, że „1” oznacza wartość najniższą, a „5” najwyższą.

1. W jakim stopniu zostały zrealizowane cele kształcenia?

1 2 3 4 5

Jeśli została wybrana ocena „1” lub „2”, proszę udzielić odpowiedzi na pytania:

1) Co na to mogło wpłynąć?

.....

2) Co może wpłynąć na usprawnienie realizacji programu w odniesieniu do celów kształcenia?

.....

2. W jakim stopniu zostały zrealizowane treści kształcenia?

1 2 3 4 5

Jeśli została wybrana ocena „1” lub „2”, proszę udzielić odpowiedzi na pytania:

1) Co na to wpłynęło?

.....

2) Jak można usprawnić realizację programu w odniesieniu do treści kształcenia?

.....

3. Na ile możliwe było dzięki realizacji programu wspieranie ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?

1 2 3 4 5

Jeśli została wybrana ocena „1” lub „2”, proszę udzielić odpowiedzi na pytania:

1) Co na to wpłynęło?

.....

2) Jak można usprawnić realizację programu w odniesieniu do wspierania ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?

.....

4. Na ile możliwe było dzięki realizacji programu wspieranie zdolnego ucznia?

1 2 3 4 5

Jeśli została wybrana ocena „1” lub „2”, proszę udzielić odpowiedzi na pytania:

1) Co na to wpłynęło?

.....

2) Jak można usprawnić realizację programu w odniesieniu do wspierania zdolnego ucznia?

.....

5. W jakim stopniu realizacja programu wpłynęła na kształcenie kompetencji kluczowych uczniów?

1 2 3 4 5

Jeśli została wybrana ocena „1” lub „2”, proszę udzielić odpowiedzi na pytania:

1) Co na to wpłynęło?

.....

2) Jak można udoskonalić realizację programu w odniesieniu do kształcenia kompetencji kluczowych uczniów?

.....

6. W jakim stopniu realizacja programu wpłynęła na kształcenie oczekiwanych postaw uczniów (np. altruistycznych, ukazujących szacunek dla potrzeb innych)?

1 2 3 4 5

Jeśli została wybrana ocena „1” lub „2”, proszę udzielić odpowiedzi na pytania:

1) Co na to wpłynęło?

.....

2) Jak można udoskonalić realizację programu w odniesieniu do kształcenia oczekiwanych postaw uczniów?

.....

BIBLIOGRAFIA

- Brett D., *Bajki, które leczą*, cz. 1, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2013.
- Brett D., *Bajki, które leczą*, cz. 2, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2013.
- Brzeziński M., *Głaskologia. Jak pozytywnie wpływać na innych i zwiększać przy tym swoją satysfakcję. Faktyczne reguły motywowania i rozumienia motywacji*, Instytut Kreowania Skuteczności, Warszawa 2013.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005.
- Piquemal M., *Bajki filozoficzne*, Wydawnictwo Muchomor, Warszawa 2010.
- Piquemal M., *Bajki filozoficzne. Jak żyć razem?*, Wydawnictwo Muchomor, Warszawa 2012.
- Piquemal M., *Bajki filozoficzne. Jak żyć na Ziemi?*, Wydawnictwo Muchomor, Warszawa 2015.
- Piquemal M., *Bajki filozoficzne. Księga mądrości*, Wydawnictwo Muchomor, Warszawa 2018.

Netografia

- Booth T., Ainscow M., *Przewodnik po edukacji włączającej. Rozwój kształcenia i uczestnictwa w życiu szkoły*, Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE) (Ośrodek Badań nad Edukacją Włączającą), 2012, <<http://www.olimpiadyspecjalne.pl/sites/default/files/olimpiadyspecjalne/simple-page/attachments/2012edukacjaawlaczajaca.pdf>> [dostęp 4 lutego 2019].
- Borgensztajn J., Karczewska-Gzik A., Milewska M. i in., *Wytyczne wraz z aneksem do tworzenia programów nauczania i scenariuszy zajęć*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2018, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2018/08/wytyczne_wraz_z_aneksem_do_tworzenia_programow_nauczania-1.pdf> [dostęp 2 października 2018].
- Cybulska R., Derewlana H., Kacprzak A. i in., (2017), *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie edukacji w świetle nowych przepisów prawa oświatowego*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017, <<https://www.ore.edu.pl/2018/02/uczenze-speporadnik-dla-dyrektorow-2/>> [dostęp 27 listopada 2018].
- Maciejewska, M., *Edukacja holistyczna*, [w:] *Słownik pojęć* pod redakcją dr hab. Henryka Mizerka, prof. UW-M <<https://www.npseo.pl/action/dictionary/make/view/item/121/>> [dostęp 2 października 2018].
- Pietrasik-Kulińska K., Szuba D., Stańdo J., *Kształcenie umiejętności posługiwania się technologiami informacyjno-komunikacyjnymi przez dzieci młodsze*, Ośrodek Rozwoju

Edukacji, Warszawa 2017, < <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=16244>.> [dostęp 4 lutego 2019].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej (...), Dz.U. 2017 poz. 356, Załącznik nr 2, <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000356>> [dostęp 2 października 2018].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół, <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000703>> [dostęp 19 grudnia 2018].

Szydłowska M., *Europejski projekt w Szkole Podstawowej w Parchowie*. „Biuletyn Powiatowego Ośrodka Doradztwa Metodycznego w Polkowicach” nr 15, 2016, s. 4., <<http://www.polkowice.edu.pl/porta1/pliki/biuletyn15.pdf>> [dostęp 19 grudnia 2018].

Szysko-Bohusz A., *Pedagogika holistyczna oraz samodoskonalenie osobowości i bezpieczeństwo w dobie globalizacji*, <http://www.pjac.uj.edu.pl/documents/30601109/46899148/12_szyskobohusz_201_%28218%29.pdf> [dostęp 2 października 2018].

[o programie „*Odyseja Umysłu*”], <<https://odyseja.org/o-odysei-umyslu/idea-o-co-nam-chodzi/czym-jest-odyseja-umyslu/>> [dostęp 5 lutego 2019].

[o realizacji zajęć metodą CLIL w Szkole Podstawowej w Parchowie], 2016, <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projects/eplu-project-details/#project/2014_1-PL01-KA101_000235> [dostęp 19 grudnia 2018].

Dorota Szmidt – magister filologii polskiej, nauczyciel dyplomowany Szkoły Podstawowej w Parchowie z 24-letnim stażem pracy, pełniący funkcję doradcy metodycznego w zakresie języka polskiego w szkole podstawowej i biblioteki szkolnej; autorka programów szkoleń i materiałów szkoleniowych dotyczących m.in. zagadnień nauczania języka polskiego, wdrażania i rozwijania kompetencji kluczowych – uczestnik projektu „Szkoła Trenerów Procesu Wspomagania”; redaktorka „Biuletynu PODM w Polkowicach”, autorka publikacji podejmujących tematykę systemu wspomagania placówek oświatowych.